

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce
Mezinárodní sociální a humanitární práce

Lenka Formánková

*Dopad rozvodu na dítě v adolescentním věku v kontextu
nutnosti přestěhování se z místa bydliště*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2017

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsou všechny použité informační zdroje uvedené v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 27. 6. 2017

.....

Lenka Formánková

Ráda bych poděkovala Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D. za odborné vedení této bakalářské práce. Dále můj vděk patří všem účastníkům výzkumu, bez nichž by práce nemohla vzniknout, a také mému partnerovi za trpělivost a psychickou oporu při tvorbě.

OBSAH

ÚVOD	6
1 RODINA A JEJÍ FUNKČNOST	8
1.1 Typy rodiny	8
1.2 Funkce rodiny a poruchy těchto funkcí.....	9
1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce.....	9
1.2.2 Sociálně-ekonomická funkce	10
1.2.3 Ochranná funkce.....	10
1.2.4 Socializačně-výchovná funkce	10
1.2.5 Emocionální.....	11
1.3 Dělení rodin podle funkčnosti.....	11
1.3.1 Rodina problémová	12
1.3.2 Rodina dysfunkční.....	12
1.3.3 Rodina afunkční	12
2 ROZVOD	13
2.1 Typy rozvodů dle NOZ	14
2.1.1 Rozvod sporný.....	14
2.1.2 Rozvod nesporný (smluvený).....	14
2.2 Příčiny rozvodů	14
2.3 Úprava poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu.....	15
2.3.1 Rozhodování o dítěti	15
2.3.1.1 Výhradní péče jednoho z rodičů.....	16
2.3.1.2 Společná výchova.....	16
2.3.1.3 Střídavá péče	16
2.3.1.4 Vyživovací povinnost.....	17
2.4 Lišící se důsledky rozvodu pro muže a ženu	18
3 ADOLESCENT JAKO DÍTĚ ROZVEDENÝCH MANŽELŮ	19

3.1	Adolescence	19
3.1.1	Vývojový úkol adolescenta	19
3.1.2	Vývojové problémy adolescentů v dnešní společnosti.....	20
3.1.3	Vynořující se dospělost	21
3.2	Adolescent s rozvedenými rodiči	21
4	ZMĚNA BYDLIŠTĚ PO ROZVODU	23
4.1	Důvody vedoucí ke změně bydliště	23
4.1.1	Změna rodinného stavu	24
4.1.2	Větší ekonomické příležitosti	24
4.1.3	Blízkost emocionální a sociální podpory	24
4.1.4	Vzdálenost od bývalého manžela/manželky	24
4.2	Důsledky změny bydliště	25
5	METODOLOGIE VÝZKUMU.....	27
5.1	Vymezení výzkumné otázky	27
5.2	Metoda a technika výzkumu	27
5.3	Výzkumný soubor	28
5.4	Etické aspekty výzkumu	29
5.5	Metoda zpracování a analýzy dat	29
5.6	Průběh a reflexe výzkumu.....	30
6	PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	32
6.1	Proces stěhování se po rozvodu rodičů	32
6.1.1	Důvody rodičů pro přestěhování se.....	32
6.1.2	Názor na přestěhování se.....	34
6.1.3	Míra participace adolescenta rodiči v procesu rozhodování se o stěhování a volbě nového bydliště	35
6.2	Dopad stěhování se po rozvodu rodičů na adolescenta.....	36
6.2.1	Sociální rovina.....	37

6.2.1.1	Změna vztahu s rodičem.....	37
6.2.1.2	Odloučení od druhého z rodičů a změna vzájemného vztahu ..	38
6.2.1.3	Odloučení od přátel a známých	40
6.2.1.4	Změna prostředí a poměry nového bydlení	41
6.2.1.5	Změna školy, nový kolektiv	42
6.2.1.6	Odlišná míra soukromí	43
6.2.1.7	Nový partner rodiče ve sdílené domácnosti	43
6.2.2	Biologická rovina	44
6.2.2.1	Poruchy spánku a jeho nedostatek.....	44
6.2.2.2	Závislosti	45
6.2.3	Psychologická rovina	45
6.2.3.1	Úzkosti, deprese	46
6.2.3.2	Zášť vůči rodičům	46
6.2.3.3	Sebepoškozování	46
6.2.4	Spirituální rovina	46
6.2.4.1	Narušení víry v rodinu.....	47
6.3	Shrnutí výsledků výzkumu a jeho limity	47
7	ZÁVĚR.....	49
8	POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY	52

ÚVOD

Rodina je malou sociální skupinou, která je odpovědná za výchovu dětí. Je to nejzákladnější socializační činitel, který již od narození formuje charakter, návyky a hodnoty dětí. Když se mezi rodiči naskytnou problémy, které již nejsou schopni řešit kompromisy, může se stát, že se uchýlí k rozvodu svého manželství. Toto rozhodnutí ze všeho nejvíc poznamenává dítě. Ať už je svěřeno do péče otci nebo matce (případně někomu třetímu), vždy částečně nebo úplně přichází o roli konkrétního rodiče ve výchově, přichází o vzor.

Často se rodiče, jimž bylo dítě svěřeno do péče, z objektivních důvodů uchýlí k přestěhování se z místa, kde dosud společně žili, a naruší tak sociální prostředí i vazby dítěte s ostatními. Protože jsem pro důsledky tohoto rozhodnutí nenašla dostatek relevantních českých výzkumů, rozhodla jsem se problematice zasvětit svůj výzkum.

Volba tématu částečně souvisí s mou osobní zkušeností s rozvodem rodičů, nicméně v mém případě nedošlo ke změně bydliště, a proto se neobávám neobjektivního či zkresleného nahlížení na výzkumná data.

Problematiku považuji relevantní s ohledem na studovaný obor, kterým je Sociální práce, jelikož právě s dětmi sociální pracovníci mnohdy pracují a rozvod je v dnešní moderní době velmi častým jevem. Zároveň by práce mohla sloužit jako podklad pro rozvedené rodiče, kteří o přestěhování se s dětmi reálně uvažují.

V práci se konkrétně zaměřuji na děti v období adolescence. Adolescenci považuji za jedno z vývojových období, kdy je člověk nejnáchylnější ke změnám a provést výzkum s dětmi všech vývojových období by vyžadovalo značně rozsáhlou a náročnou práci, na kterou si při úrovni začínajícího badatele netroufnu.

Cílem bakalářské práce je zjistit, co se změnilo v životě adolescentů, kteří museli po rozvodu rodičů změnit bydliště. Dílčími cíli je zjistit, proč k této změně bydliště došlo a jak proces změny bydliště prožívali.

S ohledem na cíl práce jsem zvolila kvalitativní metodu. Výzkum práce byl prováděn pomocí polostrukturovaných rozhovorů s lidmi, kteří si stěhováním se po rozvodu rodičů prošli, když byli v období adolescence. Tuto volbu dále upřesním v kapitole věnované metodologii.

Bakalářská práce je pomyslně rozdělena na dvě části: teoreticko-konceptuální a empirickou (výzkumnou). V rámci teoretické části jsou zahrnuty první čtyři číslované kapitoly, v rámci empirické části následující dvě.

V první kapitole teoreticko-konceptuální části se věnuji rodině, jejím typům a funkčnosti rodiny. Popisuji poruchy rodinných funkcí, které mohou vést k rozvodu a považuji je za stěžejní k ucelenému pochopení problematiky. V druhé kapitole se věnuji rozvodu, jak rozvod probíhá v České republice, procesu rozhodování o dítěti a typům úprav péče o dítě pro dobu po rozvodu. Je zde také podkapitola věnována důsledkům rozvodu pro samotné rodiče. Třetí kapitola je věnována konkrétně adolescenci. Adolescentům v dnešní společnosti, různým pohledům na toto období a obecným důsledkům rozvodu pro adolescenty. Čtvrtá kapitola vychází převážně z anglicky psaných výzkumů na změnu bydliště po rozvodu. Uvádím zde časté příčiny přestěhování se po rozvodu a také výsledky výzkumů.

Pátá kapitola je věnovaná metodologii výzkumu; popisuji a zdůvodňuji zde volbu metody výzkumu, užitou techniku, způsob analýzy získaných dat, etické zázemí výzkumu a na závěr průběh samotného výzkumu a jeho reflexi. Šestá kapitola obsahuje konkrétní výsledky mého zkoumání a závěrečné shrnutí hlavních zjištění a limitů výzkumu.

Závěr práce je věnován shrnutím cílů výzkumu a reflexi jejich naplnění, samotné struktury práce, její využitelnosti a také doporučením pro další badatele, na co by se mohli dále zaměřit.

1 RODINA A JEJÍ FUNKČNOST

Abych mohla rozebrat důsledky, které rozvod na dítě má, považuji za nutné si nejprve objasnit základní charakteristiky rodiny. V této kapitole ve stručnosti rozeberu, co rodina je a jaké její druhy rozlišujeme. Dále představím čtyři základní funkce rodiny, kdy dochází k jejich narušení a jak lze rodiny rozdělit dle naplňování podstaty těchto funkcí. Právě poruchy funkcí rodiny mohou být jedním z důvodů vedoucích k rozvodu.

Rodina je považována za základní jednotku naší společnosti a zároveň nejstarší společenskou instituci. Nelze pro ni nalézt jednu společnou ustálenou definici, každý vědní obor, který s rodinou pracuje, pojímá tento termín po svém. Slovník sociální práce definuje rodinu v užším pojetí jako „*skupinu lidí spojenou pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků*“. (Matoušek 2008: 177).

Matějček (1994: 15-17) vnímá rodinu jako prostředí klíčové pro správný vývoj charakteru a psychické stránky dítěte. Ačkoliv je v dnešní době množství dalších činitelů v utváření osobnosti člověka, jako škola, přátelé, zaměstnání; rodina je ta, která stojí na počátku. Má možnost ovlivnit vývoj už od prvních chvil a přináší vzor mezilidských vztahů. Pokud správně funguje, je to pro dítě základní životní jistota. (Masáková 2011: 32)

1.1 Typy rodiny

Přirozeným a stále převládajícím typem rodiny je rodina úplná, která je složena z rodičů a nejméně jednoho dítěte. Pokud taková rodina dobře funguje, dítě má ve svém vývoji mužský i ženský vzor. Ani v úplných rodinách však nelze vyloučit patologii rodinných vztahů. Naproti tomu rozlišujeme rodinu neúplnou, kde je dítě vychováváno za absence jednoho z rodičů. Taková rodina vznikne ve většině případů rozvodem. Lze dále rozlišit neúplnou rodinu s chybějícím otcem a neúplnou rodinu s chybějící matkou.

Český statistický úřad rozlišil v rámci úplných rodin také nesezdané páry, které se společně podílejí na výchově svých dětí, a nazval je faktickými manželstvími. V roce 2011 takové rodiny tvořily 11,2 % z rodin úplných. (ČSÚ 2011).

Když na místo původního rodiče nastoupí nový partner, popřípadě partner a jeho dítě/děti, mluvíme o rodině doplněné. Tento partner vnáší do zaběhnutého systému své

představy, zkušenosti, názory, mnohdy odlišný způsob výchovy, ale taky nový okruh svých příbuzných a přátel. Satirová (1994: 338) tyto rodiny pojmenovává jako smíšené a uvádí, že dříve vznikaly zejména z důvodu úmrtí jednoho z rodičů v důsledku válek, nemocí, úrazů, úmrtí matek při porodu. Podle Matějčka (Matějček 1992: 171) je hlavním úskalím doplněné rodiny, že „dospělí vychovatelé mají citově přijmout a vychovat *cizí dítě*“. Dalším úskalím doplněné rodiny je také to, že ve většině případů má dítě v tomto rodiče dva, vlastního a nevlastního, a musí se vypořádávat s konfliktem loajality vůči nim. (Matějček, Dytrych: 153-156)

Slovník sociální práce rozlišuje tři základní typy rodiny, a to: nukleární, orientační a prokreační. A) Nukleární rodina zpravidla zahrnuje dvě generace a řadí se sem rodiče a jejich děti. B) S tím souvisí také rodina rozšířená, která zahrnuje více než dvě generace. C) Orientační rodina značí rodinu, v níž se člověk narodil a prokreační rodinu člověk vytvoří sňatkem, nebo narozením potomků. (Matoušek 2008: 177)

1.2 Funkce rodiny a poruchy těchto funkcí

Pro lepší pochopení fungování rodiny jako celku zde nastíním, jaké funkce má naplňovat. Zvolila jsem pro tyto účely nejčastěji uváděné rozdělení. Podle Krause (Kraus 2014) rozlišujeme čtyři základní funkce: biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou a socializačně-výchovnou. Všechny rodinné funkce jsou provázané a navzájem se ovlivňují. Vedle těchto čtyř funkcí jmenuje též rekreaci, relaxaci a zábavu a funkci emocionální. Funkci emocionální popíši společně s biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou a socializačně-výchovnou posléze.

1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce

Biologicko-reprodukční funkce je významná pro jednotlivce i celou společnost. Pro zdárný vývoj společnosti je třeba, aby se také rodil dostatečný počet dětí. (Kraus 2014: 81)

K poruše této funkce dochází, pokud se v rodině z nějakého důvodu děti nerodí, a to bez ohledu na to, jestli je potenciální rodičovský pár nemůže mít ze zdravotních důvodů nebo je nechce. Porucha také nastává, pokud se dítě narodí s mentálním, fyzickým nebo smyslovým postižením, což přináší tíživé změny pro fungování rodiny. (Dunovský 1986: 13-14)

1.2.2 Sociálně-ekonomická funkce

Sociálně-ekonomická funkce je důležitým aspektem pro ekonomický růst společnosti. Jejím předpokladem je, že rodina je jak vykonavatelem určitého povolání, tak spotřebitelem na trhu. (Kraus 2014: 81-82)

Sociálně-ekonomická funkce je narušena, pokud se rodiče, ať už dobrovolně nebo nedobrovolně, nezapojují do výrobního procesu společnosti a v důsledku nemají dostatek prostředků k zabezpečení rodiny. (Dunovský 1986: 14)

1.2.3 Ochranná funkce

Ochranná funkce zaštiťuje zajištění zejména biologických, hygienických a zdravotních potřeb dětí a ostatních členů rodiny. Ačkoliv část této funkce naplňuje stát, klade se velký důraz na participaci rodiny samotných. Spadá sem také ochrana rodiny před nebezpečím. (Kraus 2008: 82)

1.2.4 Socializačně-výchovná funkce

Cílem socializačně-výchovné funkce je připravit dítě na samostatný život. Rodina je popisována jako první sociální skupina, s níž se dítě setká, a která má zásadní vliv na vývoj dítěte, jeho chování, sociální i hygienické návyky, učí také dítě navazovat mezilidské vztahy. (Kraus 2014: 82-83)

Poruchu socializačně-výchovné funkce lze rozdělit do tří kategorií: rodiče se nemohou starat o dítě, rodiče se nedovedou starat o dítě a rodiče se nechtějí starat o dítě. Nemoci se starat o dítě může být způsobeno vlivem přírodních katastrof, válek, hladomorů, nezaměstnanosti. Dalšími činiteli jsou nefunkčnost rodinného systému z důvodu například velkého počtu potomků, invalidity, chronických nemocí nebo úmrtí jednoho či obou rodičů. Rodiče, kteří se o své dítě nedovedou postarat, bývají často velmi mladí či nezralí, nebo jsou vystaveni situacím, s kterými se nedovedou vypořádat, jako jsou handicapované dítě, rozvod. Patří sem i nepřizpůsobivost základním společenským normám. Rodiče, kteří se nechtějí starat o dítě, tak činí mnohdy v důsledku vlastních poruch osobnosti, takových, které je ale nezabavují právní odpovědnosti; či v důsledku upřednostnění jiných hodnot, než je péče o dítě. (Dunovský 1986: 21-22)

1.2.5 Emocionální

Rodina by měla dítěti zajistit bezpečné zázemí a poskytnout pocit lásky, bezpečí a jistoty. (Kraus 2008: 83) Nikdo jiný tuto roli nedokáže adekvátně zastoupit – ani nejbližší kamarádi, pracovní kolektiv aj.

Emocionální funkce je narušena zejména v momentě, kdy na jejím naplnění nespolupracuje celá rodina. Konkrétně lze uvést příklad rozchodu, rozvodu, nechtěného dítěte, nedostatečného zájmu o dítě ze strany rodičů, osiření, domácího násilí. (Dunovský 1986: 15)

1.3 Dělení rodin podle funkčnosti

Funkčnost rodiny je klíčová pro zdravý vývoj samostatného uvědomělého jedince. Pokud rodina funguje ve všech čtyřech výše uvedených aspektech, nedochází v ní k patologickým rodinným vztahům a minimalizuje se riziko rozpadu rodiny úplně na rodinu neúplnou.

Funkční rodina je taková rodina, která naplňuje všechny čtyři již zmíněné funkce, tudíž: biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou a socializačně-výchovnou. Matoušek (2003: 149) popisuje znaky funkční rodiny. Jde zejména o vzájemný respekt, očekávání „dobrého za dobré“, stálost a pevnost vazby mezi rodiči. V těchto rodinách je stanovena hierarchie odpovědnosti a pozitivně hodnocena jedinečnost každého jejího člena. Také zde „existuje rovnováha mezi potřebou sdílení a soukromí“.

Pro podrobnější posouzení funkčnosti rodiny vytvořil Dunovský (1986) tzv. „Dotazník funkčnosti rodiny“, zkráceně DFR. Popisuje osm rozhodujících kritérií, kterými jsou složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně ekonomická situace rodiny, osobnost rodičů, přítomnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě a péče o dítě. Sledováním těchto kritérií lze komplexně vyhodnotit sociální stav rodiny a její funkčnost ve vztahu k dítěti. (Dunovský 1986: 25-27)

Pro účely této práce rozliším tři typy rodin s narušenou funkčností: rodinu problémovou, rodinu dysfunkční a rodinu afunkční. Jiným rozdělením, které stojí za to zmínit, je rozdělení na rodinu klinickou a neklinickou, kdy klinická rodina je taková, jež je nebo v minulosti byla kvůli svým problémům v kontaktu s pomáhajícími či represivními institucemi, zatímco neklinická rodina se s těmito institucemi dosud do styku nedostala.

1.3.1 Rodina problémová

Pro problémovou rodinu je typické, že je schopna řešit své problémy svépomocí případně za pomoci třetí osoby, kdy je pomoc jednorázová i krátkodobá. Problémová rodina vážněji neohrožuje vývoj dítěte. Takových rodin je okolo 12-13 %. (Lovasová 2005: 18)

1.3.2 Rodina dysfunkční

V dysfunkční rodině dochází k poruše jedné či více jmenovaných funkcí očekávaných společností. Problémy negativně ovlivňují jak celý rodinný systém, tak i zdravý vývoj dítěte, nejsou uspokojovány jeho základní potřeby. Rodina si již s řešením nevystačí sama a v tomto případě je nutná odborná intervence. Dysfunkční rodiny tvoří cca 2 %. (Lovasová 2005, tamtéž)

1.3.3 Rodina afunkční

Afunkčních rodin se v populaci vyskytuje přibližně 0,5 %. Dětem v afunkční rodině je zásadně škozeno a mohou být až ohroženy na životě, rodina zde nesplňuje své základní funkce. Odborná sezení už zde nepomohou, v zájmu dítěte je nutné dítě z rodiny odebrat a umístit například do náhradní péče. (Lovasová 2005, tamtéž)

2 ROZVOD

Druhá kapitola je již věnována samotnému rozvodu a je členěna na čtyři části. V první části jsou typy rozvodů a jejich ukotvení v legislativě, ve druhé jsou pak obecné příčiny rozvodů i konkrétní zaznamenané soudy v České republice. Třetí část mapuje úpravu poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu a s tím související proces rozhodování o dítěti a také různé varianty porozvodové péče o dítě jeho rodiči. Následuje poslední část, věnovaná dopadu rozvodu na rodiče, jelikož se domnívám, že i toto jeden z faktorů, které mohou mít vliv na další vývoj dítěte.

Rozvodem se rozumí právní způsob ukončení manželství za života obou manželů. Sám o sobě je však krizovou situací pro všechny zúčastněné, a to zejména děti.

V roce 2016 bylo v České republice rozvedeno přibližně 22 tisíc manželství, z čehož 58,9 % byl rozvod manželství s nezletilými dětmi. (ČSÚ 2016)

Rozvodu velmi často předcházejí dlouhodobé konflikty. Zanikne jím většina práv a povinností, které vůči sobě původní manželé navzájem měli, avšak stále zůstanou povinnosti, jež mají rodiče vůči svým dětem. (Matoušek 2008) Samotný proces je velkou psychickou zátěží pro každého člena rodiny a život po něm je mnohdy náročnější více, než zúčastnění očekávali. „Nutnost skloubit práci a rodinu tak, aby děti netrpěly, je hlavní problém těch rodičů, kteří chtějí zůstat rozvedení, ale bez dalšího životního partnera.“ (Zierhutová, Mojžíšová 2006)

Matějček a Dytrych (1994: 133-134) hovoří o třech stádiích manželství vedoucích k samotnému rozvodu. Prvním stádiem je manželský (rodinný) nesoulad, poměrně běžný, v němž se objevuje snížená schopnost manželů nalézt kompromisy a vzniká z rozporů podstatnějiho rázu. Manželský nesoulad může přerůst v tzv. manželský (rodinný) rozvrat. V souvislosti s rozvratem je zřejmá porucha některé ze základních funkcí rodiny, jež jsou obsahem první kapitoly. Poslední fází, která může nastat, je samotný rozvod, kdy do rodinného života vstupují úřední instituce – právníci, soudy aj.

2.1 Typy rozvodů dle NOZ

Rozvod manželství upravuje v České republice od roku 2014 Nový občanský zákoník, zkráceně NOZ. (Zákon č. 89/2012 Sb.) Na základě § 755 - § 758 teď popíší dva druhy rozvodu v ČR: rozvod sporný a rozvod nesporný neboli rozvod smluvený.

2.1.1 Rozvod sporný

Sporný rozvod se koná v situaci, kdy jeden z manželů na rozvod odmítá přistoupit nebo nesouhlasí s některou z jeho úprav – např. úpravou poměrů k nezletilému dítěti. V tomto případě musí soud prošetřit příčiny rozvratu manželství a co k němu vedlo. Posléze vyhodnotí, jestli je manželství nezvratně narušeno a na základě šetření vynese rozsudek.

Jedná-li soud o rodině s jedním a více nezletilými dětmi, manželství nesmí rozvést, dokud nerozhodne, kdo bude po rozvodu o dítě/děti pečovat a s tím souvisejících náležitostech, jako je výživné.

2.1.2 Rozvod nesporný (smluvený)

Když oba manželé s rozvodem souhlasí a domluví se na všech potřebných náležitostech, lze přistoupit k rozvodu smluvenému. Podmínkou je, že jsou manželi déle než jeden rok a více než šest měsíců spolu nežijí. U tohoto typu rozvodu soud příčiny rozvratu manželství neprošetřuje. Co se týče rodin s nezletilým dítětem, musí se rodiče dohodnout na úpravě poměrů dítěte pro dobu po rozvodu. Rozhodnutí musí být schváleno soudem, s ohledem na blaho dítěte.

2.2 Příčiny rozvodů

V minulosti se drželo přesvědčení, že stálost a dlouhodobost manželství je jedním z jeho hlavních cílů. V dnešní době je však stálost manželského svazku mnohdy odkázána na míru naplnění očekávání jednoho z partnerů vůči druhému a naopak. (Singly 1999) Velký vliv na současnou podobu manželství měla proměna společenského postavení žen. Zatímco dříve byly manželky v podstatě podřízeny svým manželům a jejich hlavní životní náplní bylo starat se o děti a dům, dnešní doba dává prostor větší rovnoprávnosti a individualitě. V současnosti si je každý, kdo uzavírá manželství, vědom toho, že jej lze snadno ukončit a do popředí se místo stability a trvalosti svazku dostává emoční uspokojení a funkční sexuální vztah. (Smith 2004: 16) Pro vyspělou postindustriální společnost je člověku běžné měnit práci pro větší

prospěch, často měnit bydliště, a to může vést k tomu, že se podobně smýšlí i o manželství – jako o „dočasné smlouvě.“ (Matoušek 2003:133)

V příloze C10 Demografické ročenky České republiky za rok 2015 (ČSÚ 2015) jsou jako nejčastější příčiny rozvodů uvedeny tyto: neuvážený sňatek, alkoholismus; nevěra; nezájem o rodinu; zlé nakládání/odsouzení za trestný čin; rozdíl povah, názorů a zájmů; zdravotní důvody a sexuální neshody.

2.3 Úprava poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu

Jak jsem již zmiňovala výše, předtím, než soud definitivně rozvede manželství, kde jsou manželé zároveň rodiči nezletilého dítěte, musí být předně rozhodnuto, kdo bude po rozvodu o dítě pečovat. To platí jak pro smluvený rozvod, tak i pro sporný rozvod. (Zákon č. 89/2012 Sb.: §755 a § 757)

2.3.1 Rozhodování o dítěti

Úmluva o právech dítěte (Zákon č. 104/1991 Sb.) pokládá za nutné, aby mělo dítě možnost svobodně vyjadřovat své názory, pokud je jich schopno, ve všech věcech, které s dítětem souvisí. Těmto názorům se s ohledem na věk a úroveň dítěte musí věnovat patřičná pozornost.

NOZ (Zákon č. 89/2012 Sb.: § 907) nám udává kritéria, podle kterých se vyhodnocuje svěřením dítěte do péče. Pohlíží se na: „osobnost dítěte, zejména jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje.“ Zároveň se soud řídí nejlepším zájmem dítěte a rovněž právem obou rodičů na styk s ním a podíl na jeho výchově.

V České republice existují tři varianty úpravy péče o dítě, která je vykonávána jeho rodiči: výhradní péče jednoho z rodičů, společná výchova a střídavá péče. Tyto tři varianty popíši níže. Může se také stát, že rodiče nejsou schopni nebo ochotni o své dítě dále pečovat a soud se přikloní ke svěřením dítěte do péče jiné osoby. V tomto případě by

ale mohl být dopad na dítě natolik odlišný a rozsáhlý, že by jeho zkoumání vyžadovalo samostatnou práci, proto svěřením dítěte do péče jiné osoby ve své práci nezohledňuji.

2.3.1.1 Výhradní péče jednoho z rodičů

Svěření dítěte do výhradní péče jednoho z rodičů je u nás dosud nejběžnější úprava poměrů nezletilého dítěte. Rodič, jenž dítě do péče nezískal, má však stále všechny povinnosti i práva s výchovou dítěte spojené, i po rozvodu zůstává jeho zákonným zástupcem. O důležitých záležitostech ve věci dítěte se musí rodiče shodnout společně, pokud se tak nestane, rozhodne o nich soud. Nejdůležitější z nich je dohoda o styku dítěte s druhým rodičem. Další záležitosti jsou třeba volba povolání dítěte, otázky týkající se jeho studia, změna příjmení aj. (Novák, Průchová 2007: 59)

Ve většině případů je rodičem, jemuž bylo dítě do výhradní péče svěřeno, matka, která bere převážnou část výchovy na sebe. Dítě tak přichází o mužský vzor ve svém dalším vývoji. Někdy se děti s otcem úplně přestanou stýkat, a i on na tuto roli rezignuje. Část z nich je s tímto vývojem událostí poměrně spokojena, další část se snaží bojovat za svá práva. (Dudová 2008:62)

2.3.1.2 Společná výchova

Společná výchova není příliš obvyklá a v NOZ nijak definována. V praxi ale společná péče znamená, že budou oba rodiče nadále vychovávat dítě společně bez toho, aniž by soud musel poměry upravit, protože se na všech náležitostech, jako je vyživovací povinnost, dohodnou rodiče spolu.

Společná výchova předpokládá, že bude kontakt obou rodičů s dítětem stejný. Toho lze docílit v případě, že spolu rodiče žijí ve společné domácnosti, nebo je dítě starší a fakticky s nimi nežije. Problém dohodnout se může nastat v otázce hrazení nákladů za domácnost a běžných potřeb dítěte, jelikož rozvodem dochází k zániku společného jmění manželů. (Dudová, Hastrmanová 2007: 74-75)

2.3.1.3 Střídavá péče

Střídavou péčí, rozumíme takovou, péčí, kdy dítě žije u každého z rodičů po určitý stejně dlouhý časový úsek. (Dudová, Hastrmanová 2007: 75-76) „Střídání výchova omezuje pocity ztráty, a tím zvyšuje i sebeúctu dítěte.“ (Novák, Průchová 2007: 70)

NOZ sice zastřešuje střídavou péči, avšak podmínky pro její uložení v něm nijak definovány nejsou, tudíž byla nějakou dobu čistě na úsudku rozhodujících soudců. Později tyto podmínky upravila přímo judikatura Ústavního soudu. Mezi výstupy patří: Zájem dítěte je, aby o něj pečovali oba rodiče, přičemž rodič má mít nárok na stejně dlouhý časový úsek jako rodič druhý. Pokud jsou oba rodiče schopní a chtějí dítě vychovávat a pokud oba dbali do rozvodu řádné péče o dítě ve všech ohledech, přistoupí se ke střídavé péči jako k primární úpravě poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu. Velká vzdálenost mezi bydlišti obou rodičů není brána jako relevantní protiargument. (Řezníček 2014) Díky této soudní úpravě se změní stereotyp péče o dítě do té doby připisované ve většině případů jednomu rodiči a prioritizuje se zájem dítěte nad vhodností uspořádání pro jeho rodiče. Problém však nastává v otázce vzdálenosti obou rodičů, která může vést ke studiu dítěte na dvou školách zároveň, což je psychicky i fyzicky velmi náročné. To se až do roku 2016 a vydání další judikatury Ústavním soudem právně nebralo jako problém. Ustanovilo se, že „vzdálenost mezi bydlišti obou rodičů není hlediskem, které by samo o sobě mohlo být důvodem, který by a priori vylučoval vhodnost střídavé výchovy dítěte. (...) při posuzování je naopak třeba přihlídnout k dalším okolnostem daného případu, zejména pak k tomu, zda dítě není převozem a pobytem ve zcela odlišném prostředí příliš fyzicky či psychicky zatěžováno a zda je v možnostech rodičů ve stanoveném intervalu tuto vzdálenost překonávat.“ Zároveň ale zdůrazňuje, že duální studium není vyloučeno. (Korejzová 2016)

Střídavá péče je velmi komplikovaná jak pro dítě, tak pro rodiče. Dítě žije v neustále se měnícím prostředí a celá situace je velkou zátěží. Rodiče musí naopak své životy střídavé péči podřídit, aby bylo dítě vždy i se svými věcmi dopraveno k druhému rodiči a u obou z nich mělo zařízen a vybaven vlastní prostor, což je velmi obtížné i finančně nákladné. Taktéž se musí dohodnout, kde bude trvalé bydliště dítěte. (Dudová, Hastrmanová 2007: 75-76)

2.3.1.4 Vyživovací povinnost

Vyživovací povinnost rodičů k dítěti vzniká již narozením a zavazuje je zabezpečit dítě hmotnými prostředky dostatečnými k zajištění jeho potřeb, mimo ty základní zejména bytové, kulturní, hygienické aj. Tato povinnost trvá do doby, než je dítě schopno si zajišťovat své potřeby svými prostředky samo, nejpozději ale do 26 let jeho věku. NOZ (Zákon č. 89/2012 Sb.: § 915) uvádí, že „životní úroveň dítěte má být zásadně shodná s životní úrovní rodičů“

Když spolu rodiče dítěte nežijí a nedohodnou se společně na výši výživného, musí za ně rozhodnout soud. To samé platí pro případ, kdy spolu rodiče žijí, avšak jeden z nich své vyživovací povinnosti neplní. (Zákon č. 89/2012 Sb.: §919)

2.4 Lišící se důsledky rozvodu pro muže a ženu

„Rozvod je trauma, které se často projevuje generalizovaným nepříznivým názorem o příslušnících opačného pohlaví.“ (Matoušek 2003: 133)

Důsledky rozvodu jsou mnohdy velmi odlišené pro muže a ženu. Singly (1999: 114-115) tvrdí, že co se týče životní úrovně a profesního uplatnění, je obecně rozvodem znatelně více postižena žena. V době manželství jsou totiž příjmy manželů sdruženy do příjmů rodiny a osoba s nižšími příjmy, typicky žena, získá přístup k životní úrovni osoby s vyššími příjmy, tedy muže. Po rozvodu je tudíž většina žen ochuzena a může být patrná i nutnost změnit a snížit nároky bydlení. Pro ženu se pak stává velmi obtížné uniknout manželské závislosti a dostát ideálu vlastní autonomie, nastavení společnosti ji pomyslně směřuje k tomu, aby našla nového muže.

Podobný jev popisuje také Dudová (2008: 26-28). Rozvedené matky s dětmi se často stávají skupinou, jež je velmi ohrožena chudobou. V průběhu manželství je žena většinou ta, která věnuje svůj volný čas péči o děti a domov. Muž má mezitím možnost profesně růst a statut rodiče s dětmi jej činí v očích zaměstnavatele perspektivnějším, jelikož je u něj větší předpoklad chtít si místo dlouhodobě udržet než u muže svobodného. Rozvod manželů způsobuje, že se ze dvoupříjmové rodiny stane rodina s jedním příjmem, kdy péče o děti a domácnost zůstane ve většině případů na ženě, a to včetně původního společného bydlení, které musí mnohdy muži částečně vyplácet. Kromě významného snížení životní úrovně a ekonomického zabezpečení je žena ohrožena diskriminací na trhu práce. Muž naproti tomu získá více času na svou kariéru, avšak je pro něj složitější udržet vztah se svými dětmi a zachovat si slovo v jejich výchově. Může dojít až k úplnému přerušení kontaktu s dětmi.

3 ADOLESCENT JAKO DÍTĚ ROZVEDENÝCH MANŽELŮ

V předposlední teoretické kapitole se zaměřuji na vývojové období života člověka nazvané jako adolescence, jelikož se tento výzkum dopadem rozvodu na adolescenty zabývá.

Předně popíši, co to adolescence je, stručnou charakteristiku, a jaký je její vývojový úkol. Naváží vývojovými problémy adolescentů v současnosti. Dále bych ráda narazila na poměrně nový jev, kterým je vynořující se dospělost. Jde o období, které se prolíná jak do adolescence, tak i následné dospělosti, a je trendem současné moderní doby. V závěru popíši některé existující poznatky týkající se adolescentů s rozvedenými rodiči.

3.1 Adolescence

Adolescence se většinou udává jako období mezi 15-20 lety života, čehož se držím i v této práci. Např. Vágnerová (2005) však do adolescence řadí i pubescenci, jež nazývá ranou adolescencí. Vymezuje ji na 11-15 let. Dobu mezi 15-20 lety pak jmenuje jako adolescenci pozdní.

Obecně jde o období mezi dětstvím a dospělostí. Začátek je pomyslně ohraničen zastavením tělesného růstu a dosažením plné sexuální zralosti. (Macek 2003: 9) Zjednodušeně lze adolescenci brát jako přípravu jedince na roli dospělého. Pro celé období adolescence je typická zvýšená sebereflexe.

3.1.1 Vývojový úkol adolescenta

Macek (2003: 16-17) vnímá adolescenci mimo jiné jako dobu pro naplnění vývojového úkolu. Vývojový úkol je tvořen očekáváními soudobé společnosti, v níž jedinec žije, stejně jako individuálními potřebami a očekáváními samotného adolescenta, a to jak v biologické a osobní, tak i kulturní dimenzi. Ve své publikaci uvádí modifikovaný výčet dílčích úkolů podle R.J. Havighursta, které dle mého názoru podávají poměrně ucelený pohled na toto období života. Jde o jeden z teoretických přístupů k adolescenci. Jednotlivé úkoly:

- Přijetí vlastního těla, fyzických změn, včetně pohlavní zralosti a pohlavní role.
- Schopnost aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní zkušenosti.

- Uplatnění emocionálního a kognitivního potenciálu ve vrstevnických vztazích, schopnost a dovednost vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví.
- Změna vztahů k dospělým (rodičům, dalším autoritám) – autonomie, popř. vzájemný respekt a kooperace nahrazuje emocionální závislost.
- Získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k určitým jistotám, které s ní souvisejí – k volbě povolání, k získání základní profesní kvalifikace, k ujasnění představ o budoucí profesi.
- Získání zkušeností v erotickém vztahu, příprava pro partnerský a rodinný život.
- Rozvoj intelektu, emocionality a interpersonálních dovedností zaměřených ke komunitě a společnosti – tj. získání kompetencí pro sociálně zodpovědné chování.
- Představa o budoucích prioritách v dospělosti – důležitých osobních cílech a stylu života.
- Ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a životu (světový názor).

(Macek 2003: 17)

3.1.2 Vývojové problémy adolescentů v dnešní společnosti

Langmeier a Krejčířová (2006: 164-166) popisují čtyři specifické vývojové problémy adolescentů v dnešní společnosti. A) Rozpor mezi fyzickou a sociální zralostí. Zatímco v dnešní době dosahují lidé sexuální zralosti a fyzické vyspělosti stále v dřívějším věku, sociální zralost se naopak oddaluje díky profesním a vzdělávacím nárokům. Ačkoliv jsou fyzicky schopní mít dítě, nejsou většinou na jeho výchovu zralí. Často pocítují rozkol mezi studiem a touhou jít pracovat a ekonomicky růst. B) Rozpor mezi rolí a statutem, jenž je typický pro studenty vysokých škol. Zatímco se od nich společnosti očekává role dospělého, jejich sociální statut je neadekvátně nízký. Bývají ekonomicky závislí na rodičích, často jsou stále omezováni jako děti (vnější kontrola, očekávaná poslušnost). C) Rozpor mezi hodnotami mladé a starší generace, kvůli rychlým technickým, vědeckým i společenským změnám. Tato odlišnost vyžaduje od adolescenta porozumění a toleranci, jelikož starší generace lpí na jiných normách. D) Posledním problémem je rozpor mezi hodnotami rodiny a vnější společnosti. Tento problém vytváří konflikty napříč celým vývojem dítěte, ale v období adolescence je

často velmi problematický. Dospívající člověk začíná kriticky posuzovat hodnoty svých rodičů, už na ně není tolik vázán, avšak stále je na rodičích v mnoha ohledech závislý. Potřebuje získat dostatek volnosti pro rozhodování se sám za sebe.

3.1.3 Vynořující se dospělost

Arnett (2000) na začátku druhého tisíciletí popsal nové vývojové přechodné stádium mezi adolescencí a dospělostí, objevující se v moderní rozvinuté společnosti, které nazval „vynořující se dospělost“, někde také „nastupující dospělost“. Patří sem lidé, kteří se již necítí být adolescenty, avšak ani dospělými. Teorie se týká lidí ve věku 18-25 let (později 29 let). Dnes již totiž není prioritou, tak jako dříve, založit rodinu a mít děti, často se to odkládá na věk po třicítce.

Období vynořující se dospělosti se vyznačuje velkou měrou samostatnosti a osobní svobody, mnoha možností, které člověk má. Tento člověk se ještě necítí nutnost činit rozhodnutí trvalejšího charakteru a směřovat svůj život k určité budoucnosti, naplňování dlouhodobých cílů. (Arnett 2000).

Arnett také popsal pět znaků vynořující se dospělosti: A) Doba explorační vlastní identity, kdy se lidé rozhodují, kým jsou a co očekávají od práce, školy a lásky. B) Doba nestability. Léta po ukončení střední školy jsou příznačná změnou bydliště z důvodu odchodu na vysokou školu, bydlení s přáteli či s partnerem/partnerkou. Časté stěhování většinou končí až ve třicátých letech života, když si vynořující se dospělý založí rodinu, případně vybuduje kariéru. C) Doba sebepoznání. Mladí lidé, osvobození od rodičů a společností řízenou školní a vůbec životní rutinou, se rozhodují, kým chtějí být, s kým chtějí být a kam chtějí jít. D) Doba rozpolcenosti mezi adolescencí a dospělostí, kdy se člověk cítí, že nepatří ani do jedné z kategorií. E) Doba možností. Příznačný je optimismus. Vynořující se dospělí hodně cestují a objevují nové věci. Většina se domnívá, že mohou žít lépe, než jejich rodiče a v případě, že se rodiče rozvedli, že najdou svou spřízněnou duši na celý život.

3.2 Adolescent s rozvedenými rodiči

Adolescence je pro rozvod složitý věk. Adolescent se potýká s množstvím vlastních povinností, zvažuje svou budoucnost a jakým směrem se bude ubírat. Naproti tomu je rozvod rodičů, kterému je již schopen porozumět, avšak často s ním nechce mít nic společného. Distancuje se od rodičů a místo, aby komunikoval s nimi, komunikuje s okruhem svých přátel, vrstevníků. (Colorosová, 2008, s. 114-115) Matějček a Dytrych

(1999) zase tvrdí, že adolescenti v rozvádějící se rodině nejvíce oceňují, když s nimi rodiče jednají upřímně a otevřeně.

Smith (2004: 45-46) přikládá rozvodu velký vliv na budoucí vnímání partnerských vztahů dítěte, zvláště, co se týče dcer, od nichž se odstěhoval otec. Ty mají tendence pojmout negativnější postoj vůči všem mužům. Naproti tomu Macek (dle Plaňava 1999) udává výzkum, kde bylo mezi respondenty zjištěno, že se postoj k manželskému soužití a názor na něj, v závislosti na osobní zkušenosti s rozvodem neliší. Spíše dívkám rozpad manželství rodičů poskytl jakýsi náhled na to, jak by v budoucnu nechtěly ve svých vztazích jednat a chlapcům prostor k větší samostatnosti.

Může se stát, že rozvod rodičů poznamená toho, jenž má adolescenta v péči natolik, že vůči němu změni své chování k horšímu a začne na něj uvalovat vyšší množství zákazů a pravidel než doposud. Adolescent tak nabude subjektivního dojmu, že rozvodem přišel o oba rodiče. Výsledkem může také být, že rodiče co nejdříve opustí. (Smith 2004: 45-46)

Problémem u adolescentů bývá také přijetí nového partnera svého rodiče. Tuto změnu lépe snáší děti mladší, přičemž její dopad závisí na několika dalších faktorech: vztah mezi biologickými rodiči, osobnost nově příchozího, doba od rozvodu, vztah dítěte s vlastním otcem/matkou, s níž nežije, aj. (Matějček 1992: 167-170)

4 ZMĚNA BYDLIŠTĚ PO ROZVODU

Poslední teoretickou kapitolu zaměřím, jak je již z názvu patrné, na přestěhování se po rozvodu. Popíši, co k takovému rozhodnutí může rodiče vést a následně studie některých zahraničních autorů, kteří se tímto tématem zabývali.

Kvůli nedostatku českých na toto téma zaměřených studií jsem se rozhodla využít převážně anglické zdroje. Považuji však za nutné zmínit, že na rozdíl od České republiky, ve Velké Británii a Spojených státech Amerických (dále USA), je pro přestěhování se s dítětem nutný souhlas druhého rodiče, v případě nesouhlasu pak souhlas soudu, který přihlíží k nejlepšímu zájmu dítěte. Výjimkou jsou případy, kdy se třeba rodič s dítětem pouze ve stejné oblasti přestěhují do menšího, do jiného domu/bytu apod. Braver a kol. (2003: 206-219) však tvrdí, že je nejlepší zájem dítěte v praxi často zaměňován za „co je správná volba pro rodiče, je správnou volbou i pro jeho dítě“.

V dnešní migrující společnosti je téměř nevyhnutelné, aby se stěhování do jiného města v době po rozvodu nestalo častým trendem. Tento jev ale značně narušuje nejlepší možný porozvodový scénář pro dítě a jeho mentální zdraví. Dítě se ve většině případů nechce odstěhovat daleko od druhého rodiče, potažmo ani změnit místo, kde žije. (Gindes 1998: 119-143)

4.1 Důvody vedoucí ke změně bydliště

Pro lepší náhled na důvody, jež by mohly vést rodiče k přestěhování se, zde uvádím některé, k nimž se přihlíží u soudů v USA jako k relevantním. Jsou jimi třeba přestěhování se blíže k členům nejbližší rodiny nebo jiným zdrojům podpory, řešení závažných zdravotních problémů, významná pracovní nebo edukační příležitost, žít s novým partnerem nebo se s ním přistěhovat za jeho významnou pracovní či edukační příležitostí aj. Více se přitom přihlíží k důvodům ekonomickým, u nichž je pravděpodobnější, že zvýšení životní úrovně rodiče bude mít také přímý přínos pro dítě, na rozdíl od důvodů osobního rázu. (National Legal Research Group)

Gindes (1998: 119-143) uvádí mezi nejběžnější důvody změnu rodinného stavu, větší ekonomické příležitosti, blízkost emocionální a sociální podpory a potřebu se

vzdálit od bývalého manžela/manželky. Na základě článku této psycholožky hned vzápětí tyto čtyři důvody stručně popíši.

4.1.1 Změna rodinného stavu

Rozvod ve většině dospělých vyvolá potřebu začít svůj život znovu a jinde. V místě původního bydliště totiž vše připomíná neúspěšné manželství, člověk se denně setkává se společnými známými a čelí tomu, jak se k jejich rozpadlému vztahu staví oni. (Gindes 1998, tamtéž)

Dalším motivátorem pro přestěhování se v kontextu změny rodinného stavu je nový sňatek s novým partnerem. Často proto, že nový partner bydlí jinde a ten rozvedený se přistěhuje za ním, nebo chtějí svůj společný život začít pryč od místa, kde žije původní manžel/manželka. (Gindes 1998, tamtéž)

4.1.2 Větší ekonomické příležitosti

Do této kategorie se řadí jak přestěhování se kvůli snížení životních nákladů, tak i přestěhování se za účelem zvýšení příjmů. V některých případech je s tím spojena nabídka lukrativnějšího místa, nebo kariérní potup a s ním spojené umístění na jiném pracovišti. (Gindes 1998, tamtéž)

Obzvláště u matky s dítětem bývá regulace životních nákladů mnohdy důležitá kvůli snížení její životní úrovně a omezení prostředků po rozvodu – blíže popsáno v kapitole 2.4.

4.1.3 Blízkost emocionální a sociální podpory

Vyhledávat v porozvodovém období podporu je typické hlavně pro ženy, které se často vrací do míst, kde bydlí jejich rodiče. To ženě pomůže jak emocionálně, tak i zajistí případnou pomoc s výchovou dětí a jejich hlídání, aby mohla pracovat na plný úvazek, a přitom děti nezanedbávat. (Gindes 1998, tamtéž)

4.1.4 Vzdálenost od bývalého manžela/manželky

Podle Gindes (dle Amato, Rezac 1994) tam, kde mezi rozvedenou ženou a mužem existuje silně konfliktní vztah, může změna bydliště pomoci zmírnění stresu jak na dítě, tak i na rodiče samotné.

V praxi bohužel nastává i situace, kdy se rodič s dítětem, mnohdy bez ohledu na zájem či názor tohoto dítěte, rozhodne odstěhovat daleko od druhého rodiče, aby jim ztížil, případně úplně zamezil, vzájemný styk, na nějž mají oba právo. (Gindes 1998:

119-143) Dítě se obecně příliš často rodiči manipuluje za účelem jej odtrhnout od rodiče druhého. (Veřejný ochránce práv 2014)

4.2 Důsledky změny bydliště

Čím větší je vzdálenost mezi rozvedenými rodiči dítěte, tím je nepravděpodobnější, že by ten, jenž s dítětem nebydlí, dokázal naplňovat rodičovskou roli stejnou měrou jako do rozvodu, nebo se mohl podílet na každodenních aktivitách svého dítěte.

Kelly a Lamb (2003: 193-205) se věnovali efektu přestěhování převážně na mladší jedince. Říkají, že změna bydliště po rozvodu často narušuje psychologicky důležité vztahy mezi rodiči a dětmi, což má pak na samotné děti negativní dopad. Obzvláště pak těm mladším z nich hrozí, že bude narušen správný vývoj vytváření vazeb s rodiči.

Pokud přestěhování se zapříčiní, že se dítě ocitne v novém městě, nové škole a dále než hodinu cesty, sníží se možnost druhého rodiče, aby jej kdykoliv navštívil. Dítě má zcela nový život a rodič, jenž s ním nežije, je v něm najednou outsiderem, žije v jiném prostředí a se svým dítětem již nesdílí stejné zážitky. Společné trávení času vyžaduje naplánování, v závislosti na vzdálenosti také více finančních prostředků na dojíždění a narušuje rutinu života dítěte. (Gindes 1998: 119-143)

Některé výzkumy ukazují, že si do budoucna lépe vedou děti, jejichž rodiče žijí ve stejné oblasti. Braver a kol. (2003: 206-219) provedli výzkum s 2067 vysokoškolskými studenty. Zjistili, že 602, tedy přibližně 29 % z nich, je z rodin s rozvedenými rodiči. Všechny studenty z rozvedených rodin rozdělili do dvou hlavních skupin podle toho, jak daleko se rodiče stěhovali. V první skupině byli ti, jejichž rodiče se ani jeden neodstěhovali do místa vzdálenějšího než hodinu od původního společného domova, ve druhé ti, jejichž rodiče se odstěhovali do lokace vzdálenější. Cílem výzkumu bylo vyhodnotit psychologickou a emoční adaptaci dětí, zdravotní stav a další související faktory. Ve výsledcích se ukázalo, že studenti, kteří byli od svého druhého rodiče odděleni větší než hodinovou vzdáleností, dopadli znatelně hůře. Špatných výsledků dosáhli v množství ohledů, včetně projevů nepřátelství v mezilidských vztazích, strádání z rozvodu rodičů, obecně špatného fyzického zdraví a menší

naplněnosti a spokojenosti se životem. Tito studenti mimoto necítili ve svých rodičích takovou emocionální oporu a nebrali je jako svůj vzor. Autor však poukazuje i na to, že spojitost mezi výsledky a vzdáleností rodičů se nedá prokázat. Byla by třeba rozsáhlejší a dlouhodobější studie na toto téma. Výzkum má zároveň oponovat výše uvedenému smýšlení soudů, že pokud je přestěhovat se správnou a pozitivní volbou pro rozvedeného rodiče, je toto správnou volbou i pro dítě samotné.

Další důsledky takového vzdálenějšího stěhování popisuje Gindes (1998: 119-143) na základě svých zkušeností z psychologické praxe. Popisuje problém dětí, které některé víkendy tráví u rodiče, s nímž trvale nebydlí. Nejde jen o zmíněnou nákladnost takového dojíždění, ale také o narušení jejich sociálního prostředí. Nemohou se např. zapsat do žádného kroužku konajícího se v sobotu či neděli, sejít se s kamarády nebo přijít na jejich oslavy narozenin. V případech, kdy je druhý rodič příliš daleko na víkendové dojíždění, tráví s ním dítě mnohdy své prázdniny. To je problémem, protože od určitého věku dítě preferuje i potřebuje být v kontaktu se svými blízkými vrstevníky a takto je od nich odtrženo po delší časový horizont.

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

V metodologické části výzkumu, který jsem provedla v rámci této bakalářské práce, nejdříve formuluji hlavní výzkumnou otázku. Dále popíši užitou výzkumnou metodu a metodu zpracování dat, výzkumný soubor, etické aspekty výzkumu a reflektuji zde celý průběh šetření. Nakonec popíši limity mého výzkumu.

5.1 Vymezení výzkumné otázky

Jak jsem již zmínila v úvodu práce, mým cílem a zároveň hlavním cílem tohoto výzkumu je zjistit, jaké změny do života adolescenta přinesla změna bydliště po rozvodu jeho rodičů. Jako dílčí cíl bych ráda zjistila konkrétní pohnutky vedoucí rodiče ke změně bydliště po rozvodu a jak proces stěhování prožívá adolescent. Na základě těchto cílů jsem definovala výzkumné otázky. Hlavní otázka: „Co se změnilo v životě adolescentů, kteří museli po rozvodu rodičů změnit bydliště?“ Vedlejší otázky: „Proč ke změně bydliště došlo?“ „Jak změnu bydliště prožívali?“ Chtěla bych však avizovat, že důvody, jež se dozvím od adolescentů nemusí být skutečnými pohnutkami rozhodnutí rodiče, ale jen odrazem toho, co rodič adolescentovi sdělil nebo co si adolescent ze situace sám odvodil. I toto hledisko však považuji za přínosné a pro účely práce zajímavé.

Ve výzkumu se tedy zaměřuji vedle samotných dopadů změny bydliště také na samotný proces stěhování se.

5.2 Metoda a technika výzkumu

Vzhledem k výzkumným otázkám a povaze celého výzkumu jsem zvolila jako metodu kvalitativní výzkum, který se zaměřuje na menší počet jedinců, ale umožňuje výzkumníkovi jít více do hloubky. Dle Strauss a Corbin (1999: 10) je kvalitativní výzkum „výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace“. Pokládám za důležité uvést, že se výsledky kvalitativních výzkumů nedají generalizovat na celou populaci.

Jakožto nezkušený výzkumník jsem jako techniku výzkumu zvolila polostrukturovaný rozhovor. Jde o nejrozšířenější metodu, která vyžaduje přípravu schématu rozhovoru a okruhu otázek předem, oproti strukturovanému rozhovoru však

můžeme pořadí otázek zaměňovat a doptávat se na další informace. Máme tedy připravené tzv. jádro rozhovoru, které obsahuje minimální okruh dotazů, které při rozhovorech využijeme. (Miovský 2006: 159-162).

S ohledem na cíl výzkumu jsem zvolila tyto otázky, u kterých jsem se snažila, aby nebyly uzavřené a příliš sugestivní:

- Komu jste byl/a svěřen/a do péče po rozvodu?
- Jak daleko jste se přestěhovali?
- Jaké důvody pro stěhování váš rodič měl?
- Jak jste vnímali přestěhování se z místa, kde jste dosud žili?
- Co přestěhování se ve vašem životě změnilo? (Co vám dalo a o co jste přišli?)
- Jaké změny, pokud nějaké, přineslo stěhování vašemu vztahu s rodičem, s kterým žijete?
- Jak často se vídáte se svým druhým rodičem? Jak se případně změnil váš vztah?

5.3 Výzkumný soubor

Pro výzkumný soubor svého výzkumu jsme užila metodu záměrného, účelného, výběru dle Miovského (2006: 135-138). Podstatou je, že výzkumník vyhledává jedince na základě předem stanovených kritérií a následně vybere z těch, kteří daná kritéria naplňují a s výzkumem souhlasí. Já jsem hledala takové jedince, kteří by během adolescence prošli změnou bydliště po rozvodu rodičů. Dále pro mě bylo důležité, aby jejich zkušenost nebyla starší deseti let, a tudíž nestihli své prožitky zcela srovnat a zracionalizovat. Posledním kritériem bylo vybrat jedince starší 18 let, abych k provedení výzkumu nebyl potřeba souhlas rodičů.

Pro výzkumný soubor se mi nepodařilo sehnat žádného respondenta, odpovídajícího kritériím, který by prošel změnou bydliště ve formě střídavé péče.

Výzkumu se zúčastnilo pět jedinců, dva muži a tři ženy: Zdeněk, 24 let, který si prošel stěhováním s matkou ve svých 16 letech a měnil bydliště z vesnice na Moravě do cca 200 km vzdáleného města v Čechách. Pavel, 19 let, s dva roky starou zkušeností, se stěhoval s matkou přibližně do 80 km vzdáleného města. Petra, 23 let, se v 17 letech

přestěhovala s otcem o cca 50 km. Další je 23letá Hana, jež se stěhovala v 15 letech s matkou v rámci stejného města k matčiným rodičům. Poslední, 18 let stará Nikola, se v 16 letech stěhovala s matkou do cca 130 km vzdáleného města a její otec se následně odstěhoval za prací do Rakouska, čímž vzdálenost prohloubil. Všichni jsou ještě stále studenty.

5.4 Etické aspekty výzkumu

Dle Miovského (2006: 280-282) by měl být výzkum proveden pouze s osobami, od nichž jsme obdrželi tzv. informovaný souhlas. Předpokládá, že si je účastník vědom povahy i náplně výzkumu.

Na úvod každého z rozhovorů byli respondenti obeznámeni s tématem a cíli mého výzkumu, o způsobu, jakým bude probíhat. Rovněž byli požádáni o svolení k nahrávání našich rozhovorů na mobilní telefon, s čímž všichni souhlasili. Dva z rozhovorů proběhly prostřednictvím programu Skype. Nahrávání rozhovorů mi později pomohlo udržet autentičnost citovaných úryvků.

Respondenti byli obeznámeni s tím, že mají v průběhu výzkumu právo z jakýchkoliv důvodů odstoupit, jelikož je účast zpravidla dobrovolná.

Aby byla data anonymní a nevedla ke snadné identifikaci, zachovala jsem se souhlasem všech účastníků pouze jejich křestní jména. Ostatní údaje, jako místa pobytu, konkrétní názvy škol a jiné, jsou v práci anonymizovány. Např. „odcestovali jsme z místa A do vesnice B“.

5.5 Metoda zpracování a analýzy dat

Díky nahrávání všech rozhovorů jsem byla schopná doslovné transkripce, čímž jsem zachovala autentičnost a nedopustila se zkreslení některých dat. Vše jsem přepisovala do textového editoru Word 2016. Audiozáznam je součástí tzv. fixace dat. (Miovský 2006: 197)

V dalším fázi procesu jsem přistoupila ke kódování, kdy se data relevantní pro výzkum zjednoduší do pojmenování – kódů, s nimiž se dále pracuje. (Miovský: 210-211) Pro zjednodušení procesu jsem ke kódování využila program MAXQDA 12.

Po kódování dat následuje tzv. kategorizace. Na základě podobnosti identifikovaných kódů se tyto kódy třídí a sdružují do kategorií. Jde o sdružování a přiřazování pojmů do skupin na základě určité hierarchie. Společně s vytvářením kódů je pak kategorizace součástí metody otevřeného kódování. (Miovský 2006: 228-229)

Vzniklé kategorie jsem se následně pokusila znovu uspořádat a dále sdružit induktivně-deduktivním procesem, dle vzájemných vazeb mezi nimi.

5.6 Průběh a reflexe výzkumu

Celý výzkum byl realizován v průběhu několika měsíců, rozhovory s účastníky v průběhu února až května 2017.

Před každým rozhovorem jsem se představila a popsala respondentům téma své bakalářské práce a obeznámila je s cílem, jehož chci dosáhnout. Ubezpečila jsem je, že budou všechna použitá data anonymní a zachovám pouze jejich skutečná křestní jména a věk a sdělila, že je účast v celém výzkumu naprosto dobrovolná a mohou svou spolupráci kdykoliv ukončit. Ani jeden z nich toto právo nakonec neuplatnil. Nakonec jsem je požádala, jestli mohou naše rozhovory nahrávat na telefon, s čímž všichni souhlasili. Velmi mi to zjednodušilo celý proces a nemusela jsem si v průběhu rozhovorů dělat poznámky, což by mohlo vzájemnou komunikaci zbrzdit, či narušit. Podařilo se mi také zachovat autentičnost rozhovorů. Všichni také později dostali možnost nahlédnout do přepisu svých rozhovorů, aby se ubezpečili, že nedošlo k žádné úpravě či zkreslení.

První rozhovor jsem vedla s Hanou, kterou znám od vidění, a proto jsem ji seznala jako ideální pro svůj pilotní rozhovor. Rozhovor probíhal v mém pronajatém bytě, což sama navrhla a mně to poskytlo oporu známého prostředí. Je velmi komunikativní a pro mě tak bylo napoprvé jednodušší dialog vést. V rámci tohoto rozhovoru jsem si ujasnila vhodnost svých připravených otázek a po sezení je přeformulovala do podoby, kterou jsem uvedla výše. Dařilo se mi držet tématu, avšak po následném přepisu jsem zjistila, že nemám úplně vše, co jsem potřebovala. I z tohoto důvodu byl později rozhovor s Hanou zopakován, abych měla dostatek relevantních dat.

Hned druhý rozhovor byl však naopak nejtěžší, který jsem prováděla. Mým komunikačním partnerem zde byl 19letý Pavel, jenž působil velmi uzavřeně a na mé otázky často odpovídal jen jednou, dvěma větami. Pomocí doplňkových otázek se mi nakonec dostatečná relevantní data získat podařilo. Nejvíce se rozpovídal u důvodů rozvodu, což lze pochopit později u analýzy dat.

Rozhovory s Petrou a Nikolou probíhaly oba prostřednictvím programu Skype a byly nahrávány volně dostupným programem MP3 Skype Recorder. Jedna z nich byla

totiž v době výzkumu na zahraničním studijním pobytu a druhá preferovala méně osobní kontakt prostřednictvím zvukového hovoru.

24letý Zdeněk se k výzkumu připojil jako poslední, byl náhradou za účastníka, jenž svou účast odvolal ještě před začátkem samotného výzkumu. Rozhovor se konal u něj ve studentském bytě, a protože jsem už měla za sebou všechny ostatní, cítila jsem se jistěji a komunikace nijak zvlášť neváznula.

Po všech pěti rozhovorech jsem ještě opakovala rozhovor s Hanou a musela se také znovu přeptat na některé okruhy Nikoly prostřednictvím Skype.

Následný přepis rozhovorů do textového editoru Word 2016 zabral přibližně 14 dní s ohledem na kvalitu pořízených nahrávek a odlišný způsob vyjadřování se každého z respondentů. Po přepisu jsem tyto data zakódovala pomocí programu MAXQDA 12 a vytvořila řadu obecnějších kategorií, které popíší v samotných výsledcích výzkumu. Tyto kategorie jsem přiřadila do dvou obecných celků, a to k samotnému „procesu stěhování se po rozvodu rodičů“ a „dopadu stěhování se po rozvodu rodičů na adolescenta“

6 PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Tato kapitola je zcela stěžejní pro mou práci, jelikož zde prezentuji výsledky celého svého výzkumu na základě dat, která jsem získala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů.

Metody zpracování dat a jejich analýzy jsem popsala v předchozí kapitole věnované metodologii. Kódy jsem dále induktivně-deduktivním procesem s ohledem na cíle výzkumu a jeho výsledky rozdělila na dva obecné celky a to „proces stěhování se po rozvodu rodičů“ a „dopad stěhování se po rozvodu rodičů na adolescenta“. Při tvorbě dalších podkategorií jsem již postupovala induktivně na základě samotných rozhovorů. Tato kapitola bude věnována zjištěním v jednotlivých kategoriích a následnou diskuzí nad tím, co se mi podařilo zjistit.

6.1 Proces stěhování se po rozvodu rodičů

V rámci samotného procesu stěhování se po rozvodu rodičů jsem definovala tři podkategorie, které dále rozepíši. Těmito třemi podkategoriemi jsou: důvody rodičů pro přestěhování se, názor na přestěhování se a míra participace adolescenta rodiči v procesu rozhodování se o stěhování a volbě nového bydliště.

6.1.1 Důvody rodičů pro přestěhování se

Zjištění důvodů rodičů pro přestěhování se bylo zároveň jeden z dílčích cílů výzkumu. Sleduji však pouze motivy, které byly rodiči sděleny adolescentům nebo které si adolescenti sami vydedukovali.

Zásadní vliv na bytovou situaci může mít ekonomická situace rodiče po rozvodu. Bydlení, které si mohli před rozvodem dovolit jako úplná rodina s většinou dvěma platy, může být nyní pro rodiče s dítětem/děťmi neudržitelné a ten se pak musí uchýlit k ekonomicky únosnějšímu řešení v podobě např. menšího bytu. Ekonomické důvody se objevily v případech Zdeňka a Hany.

Zdeněk na otázku důvodu stěhování popsal, že má „*ještě malého bráčku*“ a jeho matka je stále na rodičovské dovolené „*a chodí jí peníze z úřadu*“. Udal, že s takovými příjmy si již nemohli dovolit dům, v němž doposud žili. „*S tím barák fakt neutáhneš. Tam se fakt zůstat nedalo.*“

V případě Hany vyřešila její matka snížené ekonomické prostředky tak, že se rozhodla přistěhovat ke svým rodičům. Vyjádřila se také k faktu, že se tak její matka rozhodla sama bez konzultování s ní. *„Ona to se mnou mamča moc neřešila.“* Respondentka sama zhodnotila, že by k tomuto kroku bez finančních důvodů nedošlo (*„Ale jakože jsem si jistá, že kdyby na nás nebyl ten dům moc drahej, nešla by tam.“*), protože se její matka a babička normálně příliš často nestýkaly. *Normálně jsme k nim chodili (k rodičům matky) tak dvakrát za rok, po Vánocích, a ještě někdy v létě, páč jsme měli volno, že jo, ale vždycky to bylo absolutní dusno.“*

Ne vždy ale rodič řeší snížení ekonomické situace tím, že sníží své nároky a přestěhuje se na místo s nižšími náklady. V případě Petry chtěl její otec původně *„skončit v práci a najít něco jiné.“*, ale dostal od vedoucího nabídku umístění na nové pobočce, která mu umožnila zachovat podobnou úroveň bydlení. *„Ale no... měla jsem vlastní pokoj a dovolili jsme si, co předtím, lítali jsme na dovolenou.“* Petra však také popsala negativum, že díky této možnosti otce téměř nevidala, což se časem zlepšilo. *„První rok tam byl furt. Fakt bez nadsázky od rána do večera. (...) Pak to bylo lepší už. Až se ta práce zaběhla jako.“*

Další důvod pro přestěhování se po rozvodu může být potřeba emoční podpory. Člověk se odstěhuje na známé místo, blíž své širší rodině, za přáteli, a to mu umožní se lépe vypořádat s rozvodem samotným.

Nikola se přestěhovala se svou matkou, která dle jejích slov *„rozvod fakt těžce nedávala“*, protože *„si tatka našel jinou navíc (...) jako ženskou.“* Matčin emocionální stav pak popisuje takto: *„Pořád se jen zavírala v ložnici a brečela. Jako fakt pořád. A pak taky chodila do práce. To dělala, jakože nic. A pak zas. Prostě furt dokola. Trochu jako jak v béčkových filmech.“* Potřebu emocionální podpory popisuje na základě svého výzkumu také Gindes (1998: 119-143). Uvádí, že se zejména ženy často vracejí do míst, kde žijí jejich rodiče. Stejně tomu bylo také v tomto případě, kdy se Nikola s matkou nakonec přestěhovaly do města A. *„Tam je babička a taky ta její parta holek ze střední, chodívala s nima občas na kafe.“*

Rodič může také cítit potřebu být od svého exmanžela/exmanželky být co nejdál z důvodu nepříliš harmonických vzájemných vztahů, urážek a výjimečně fyzického

napadání, jako v případě Pavla. Tato informace o povaze vztahu rodičů se nedostala mimo rodinný okruh, a tak jsem musela respondenta znovu ujistit, že vše až na jméno bude anonymizováno.

Pavel situaci ve své rodině popsal takto: *„Jakoby neměli to mezi sebou úplně růžové (rodiče). Otec býval dost sprostý, jako sprostá slova a tak... nebo jak je mamka k ničemu a neschopná, že si najde jinou a tak. Nejhorší bylo, když přišla z práce dýl (=později) jak normálně. U prodavaček je to dost časté, chápeš. Dvakrát jsem viděl, jak jí vlepil.“* Zároveň se ale snaží celou situaci zmírnit přirovnáním k extrémnějším případům. *„Jsou horší případy... to zas jo, to vidíš kolikrát v těch dokumentech, jak jsou ty ženské samá modřina...zlomenina a tak. To naštěstí otec ne... to bych nedal asi.“* Právě tato forma násilí ze strany otce byla důvodem pro odstěhování se a zvýšení vzdálenosti mezi ex-partnery. Zlé nakládání s manželem/manželkou je dle Demografické ročenky ČR za rok 2015 (ČSÚ 2015) jedna z nejčastějších zaznamenaných příčin rozvodů. Pavel také uvádí, že ačkoliv se nepřestěhovali tak daleko (cca 80 km), tak město, v němž žili, *bylo dost malé, a to se setkáváš furt.“*

6.1.2 Názor na přestěhování se

Více pochopení pro přestěhování se z místa, kde žili, v příslušné době, měli ti z účastníků výzkumu, jejichž rodiče tento krok nečinili z ekonomických důvodů, tzn. Pavel a Nikola.

Nikola se odvolala na stav matky po rozvodu, popsaný již výše, díky kterému nápad na přestěhování se přijala lépe. *„Vlastně jsem moc neprotestovala. (...) Jako bylo doma fakt dusno, jak furt brečela. Nedalo se s ní mluvit. Jako jo, pak to pomohlo. Byla jsem ráda.“* Zpětně však vyjádřila lítost nad tím, že v té době více nezvážila, jaké důsledky bude mít stěhování pro ni samotnou. *„Trochu mě ale štve... přemýšlím, jak to popsat. Že jsem jako tehdy nepřemýšlela, jaké důsledky to bude mít pro mě, víš? 130 km je fakt daleko.“* Jako pozitivum ale udala, že *„aspoň pak nemusela poslouchat ty vzlyky“*, které jí nebyly příjemné.

Pavel měl pro stěhování pochopení s ohledem na špatné zacházení otce s matkou. *„Já s tím souhlasil. (...) fakt chápu, že od něj chtěla matka dál.“*

Ekonomické důvody se z pohledu respondentů zdají být méně relevantní a vyřešitelné lépe tvrdou prací a přesčasy, případně jinou prací, bez nutnosti se stěhovat.

Hana, která se musela přistěhovat k babičce, pro svou matku neměla příliš pochopení. *„Říkala jsem si, že má radši tvrdě pracovat než nás nutit bydlet u babičky. Ten věčný dohled a peskování za to fakt nestálo.“* Dodala, že ačkoliv teď už celé situaci rozumí lépe, v době stěhování matku zahrnovala výčitkami a měla dojem, že je matka *„líná si najít druhou práci“*.

Také u Zdeňka se objevilo zřejmé nepochopení pro matčino rozhodnutí (*„Stěhování se mi zdálo jako fakt velká pitomost, si pamatuju doted. Měl jsem mamku za sobce.“*), protože jej na stěhování velmi zasáhlo snížení životní úrovně, omezení prostoru v novém bytě a odloučení od přátel. *„Ten skok v bydlení byl dost velký. Štvalo mě, že místo svého pokoje se budu muset dělit s vřeštícím bratrem. No, a to ještě všichni ti kamarádi, co jsem tam nechal.“*

6.1.3 Míra participace adolescenta rodiči v procesu rozhodování se o stěhování a volbě nového bydliště

Všimla jsem si v rozhovorech dvou vyskytujících se jevů. Buď rodič adolescenta postavil před hotovou věc a odmítl pomyslné právo adolescenta zastávat na věc jiný názor nebo s ním celou věc komunikoval a domlouvali se spolu na podrobnostech, např. lokaci, konkrétní nemovitosti. Spíše šlo však o případ první.

Zajímavé je, že to, jak moc s nimi rodiče komunikovali a domlouvali se, zmínili v rozdílných měřácích téměř všichni respondenti.

Nikola byla do celého procesu plně participována. Její matka se zajímala o její názor a také nové bydlení hledaly a zajišťovaly společně. *„Sedly jsme si k netu k různým těm webovkám, jako jak máš ty hyperinzerce a takové, a strávily týden procházením všech různých nabídek.“* Popsala však také, že u nich doma to nebylo tak neobvyklé, slovy: *„U nás doma se vždycky všechno řešilo společně.“*

Hana nedostala v otázce stěhování se k prarodičům na rozdíl od Nikoly slovo vůbec žádné. *„Řekla, že se budeme ke konci dalšího měsíce stěhovat k babičce. A pak dodala to svoje – nehodlám o tom diskutovat, na cokoli jsem namítla.“* Fakt, že toto

znemožnění participace špatně nesla, podložila slovy: „...to jsem si tehdy fakt pobřežela. U mě to není moc obvyklé.“

Také Zdeněk byl podle svých slov postaven před hotovou věc, což bylo pro jeho matku obvyklé jednání s ním. „Že prej se odstěhujeme a já si to mám zařídit ve škole. Šmítec. Tak to s ní bylo vždycky. Tam pak šla teda se mnou.“

6.2 Dopad stěhování se po rozvodu rodičů na adolescenta

Pro dopad stěhování na adolescenta se mi vynořilo množství kategorií, které svou povahou zřetelně odpovídaly holistickému nahlížení na životní situaci člověka, a proto jsem se rozhodla je do těchto nadkategorií sdružit a vytvořit tak přehlednější pochopitelnou strukturu. Holistický model umožňuje komplexní nahlížení na člověka a lepší porozumění jeho situaci. Skládá se ze čtyř rovin: sociální, psychologická, biologická, spirituální. Osobně pokládám za nejtěžší proniknutí do roviny spirituální, která dle mého vyžaduje hlubší kontakt s člověkem a vysokou míru empatie.

Rozčlenění do čtyř výše jmenovaných rovin není vždy úplně jednoznačné, jelikož jsou všechny roviny vzájemně spjaté a úzce spolu souvisejí. Vždy je částečně diskutabilní. Snažila jsem se podkategorie přidělit těm rovinám, kde je pokládám za nejvíce obsahově vypovídající. Konečné členění pak vypadá takto:

Sociální rovina

- Změna vztahu s rodičem
- Odloučení od druhého z rodičů a změna vzájemného vztahu
- Odloučení od přátel a známých
- Změna prostředí a poměry nového bydliště
- Změna školy, nový kolektiv
- Odlišná míra soukromí
- Nový partner rodiče ve sdílené domácnosti

Psychologická rovina

- Úzkosti, deprese
- Zášť k rodičům
- Sklony k sebepoškozování

Biologická rovina

- Poruchy spánku
- Závislosti

Spirituální rovina

- Narušení víry v rodinu

6.2.1 Sociální rovina

Sociální rovina se týká hlavně mezilidských vztahů – schopností navázat a udržet funkční vztahy, postavení ve společnosti, sociálního prostředí, tím, jak člověk ve společnosti funguje. Na základě výzkumu popíši tyto podkategorie, které jsem do sociální roviny zařadila: změna vztahu s rodičem, odloučení od druhého z rodičů a změna vzájemného vztahu, odloučení od přátel a známých, změna prostředí a poměry nového bydliště, změna školy, nový kolektiv, odlišná míra soukromí, nový partner rodiče ve sdílené domácnosti.

6.2.1.1 Změna vztahu s rodičem

Změna vztahu s rodičem, s kterým se respondent odstěhoval, je očekávatelná. Jediný, kdo uvedl, že je jeho vztah na podobné rovině jako předtím, byl Pavel.

Pavel si nemyslel, že by se v jeho vztahu s matkou „něco změnilo.“ Z jeho slov šlo také znát, že jeho vztah s rodiči nebyl nikdy blízký a svůj čas s nimi netrávil, což může být důvodem, že pro něj nová situace není výrazně odlišná. *„Než jsme sem jeli, býval jsem pořád pryč s kámošema ze školy, nechtělo se mi to doma pořád poslouchat. Žádný otevřený vztah jsme asi nikdy neměli. No... ne. A pak jsme se odstěhovali. To jsem byl furt na kompu v pokoji. Moc jsem ven nevyhlízel.“*

V případě Zdeňka a Hany se jednalo o případ, kdy se jejich vztah s matkami po přestěhování značně zhoršil. Oba z nich v té souvislosti také naráží na výše zmiňovaný fakt, že s nimi o celém stěhování nikdo nediskutoval, nikdo se jich na názor neptal. Byli postaveni před hotovou věc.

Zdeněk byl kromě toho, že byl postaven před hotovou věc, také rozhořčen faktem, že se musí stěhovat do Čech, což popisuje slovy: *„...jsem se měl stěhovat přes půlku země do těch pitomých Čech. Fakt nesnáším obecnou češtinu a tu mentalitu*

tady.“ Dále zmínil pro něj velmi silný kontrast mezi původním a novým bydlištěm. *„Pak dojedeme z baráku, kde jsem měl velký pokoj, do zaprděného bytečku, kde mi mamka do pokoje strčila uřvaného bráchu.“* Jeho matka dle něj pak trávila hodně času schůzkami s muži a dávala mu bratra na starost.. Všechny tyto problémy znatelně přičítal za vinu matce a vztah k ní pojímal velmi negativně. *„Jakože... asi jsem ji fakt tehdy i nesnášel.“*

Hana měla před stěhováním se svou matkou *„skvělej vztah“*, ale to se změnilo po rozhodnutí jít bydlet k Haniným prarodičům. Zvláště negativně opět hodnotila jakoukoliv nemožnost toto rozhodnutí zvrátit či o něm alespoň diskutovat. *„Pak došla s tím nápadem. Že se jako budu stěhovat k babičce.“* Tento moment viděla jako mezník, kdy se jejich vzájemný vztah začal horšit. *„Od té doby to šlo do kopru. Absolutně jsme se přestaly chápat. Pořád jsme se dohadovaly s babičkou a pak jsme měly takovej fakt blbej zvyk. Vylívaly jsme si to na sobě.“*

Mimo to, že může stěhování vzájemný vztah s rodičem zhoršit, respondentka Petra popisuje naprosto opačný jev, kdy byl její otec sice věčně v práci, ale naprosto si to vynahrazovali ve volnech. Než se přestěhovali, tak spolu nikdy pořádně nekomunikovali.

Pro Petru znamenala změna prostředí také zlepšení vztahu s jejím otcem, a to zejména v kontrastu se vztahem, jaký měli před stěhováním. *„Ale když si vezmu, jak to bylo dřív, tak jsme se předtím asi vůbec neznali. Nevykládali si. Jen tak. Nějak nebyla potřeba.“* Ačkoliv byl její otec neustále v práci kvůli vytíženosti na nově vzniklé pobočce firmy, kde pracoval, o to více jí to vynahrazoval, když v práci nebyl. *„Jako pokaždé, když měl volno a já neměla moc věcí do školy, tak jsme vyrazili pryč. Do kempu, do zahraničí, na lyže, podle počasí jakože.“* Rozdíl byl dokonce natolik citelný, že, jak uvedla, měla *„měla pocit, že jí tátu někde vyměnili.“* V této souvislosti hodnotila změnu bydliště pozitivně. *„Takže jako jo, nám to vlastně fakt dost pomohlo. Ta změna.“*

6.2.1.2 Odloučení od druhého z rodičů a změna vzájemného vztahu

Dá se říci, že ve vztahu s rodičem, s nímž respondent nežije v domácnosti, jsem příliš podobností nenašla. Každý z nich má svůj individuální příběh a povaha tohoto

vztahu není dána jen případnou nově vzniklou vzdáleností mezi nimi, ale také okolnostmi rozvodu, vzájemným vztahem před rozvodem a dalšími.

Zdeněk se stěhoval přes celou zemi z Moravy do Čech s matkou a jeho otec zůstal v původní lokalitě. Popisoval, že za ním mohl kdykoliv přijet, ale protože je to finančně nákladnější, chodí na brigádu a částečně mu přispívá otec. „*Snažím se jezdit za tátou aspoň dvakrát do měsíce na celý víkend. Není to úplně zadarmo, ale přivydělávám si v Mekáči a on mi taky něco posílá. S otcem se jeho vztah zřejmě zlepšil. „Nevidíme se tak často. A hlavně si na mě vždycky udělá čas. Dřív to bylo horší. Pročistil se vzduch.“*

Hana zůstala se svou matkou ve stejném městě, avšak byla nucena se přistěhovat ke svým prarodičům ze strany matky. S otcem o sebe přestali jevit jakýkoliv zájem a při náhodných setkáních na ulici se sotva pozdravili. „*No... moc se vlastně nevidáme. Jen když se náhodou potkáme na ulici. A i to spíš děláme, že se neznáme.*“ Šlo vidět, že ji to mrzí, avšak zároveň říká, že jejich vztah nikdy blízký nebyl. „*Vždycky jsme k sobě měli dál než třeba s mamčou. (...) Moc blízký vztah jsme neměli. Škoda, ale je to tak.*“

Petra se odstěhovala se svým otcem asi o 50 km dál. S matkou si občas volaly. Její matka si pak našla nového partnera s dětmi, z kterých se stala její nová rodina a o Petru přestala jevit zájem. „*Do té doby občas zavolala. Pak už ani to.*“ Vídaly se spolu výjimečně, a to hlavně od Petřiných osmnácti let na soudech o změně vyživovací povinnosti. Vyživovací povinnost pro její matku stále platí, protože Petra pořád studuje. Tuto zkušenost vnímá velmi špatně. „*To moc příjemná zkušenost není. Fakt jsem se těšila, až mi bude osmnáct a budu tam (k soudu) muset ložit. Našla si nového šamstra a ještě jí dělalo problém posílat těch pár set dceři.*“ Zdá se, že je pro ni tato situace však jednodušší díky značnému zlepšení vztahu s otcem. „*To je fuk. S tátou jsme pořád někde jezdili a stejně bych neměla čas ji řešit.*“

U Pavla se rodiče dohodli již u rozvodového řízení, že bude Pavel k otci jezdit na každý druhý víkend. Sám tuto zkušenost však hodnotí kladně, zvláště s ohledem na minulost. „*Prostě jsem tam musel jezdit a jezdím na každý druhý víkend, ale to mi neva. Otec není vůl, jen má své mouchy. Asi teď máme lepší vztah, když není dusno mezi ním a matkou. Ani mi tolik neva, že ty víkendy nemůžu hrát hry. Teda aspoň přes den ne.*“

Nikola se se svou matkou odstěhovala asi do 130 km vzdáleného města a pár týdnů po rozvodu se přestěhoval i její otec. „*Jako ono to bylo trochu komplikovanější. S mamkou jsme se odstěhovaly celkem daleko. (...) Pak se za pár týdnů odstěhoval tatka do Rakouska i s novou přítelkyní kvůli mnohem lepší práci.*“ S matkou se otec dohodl, že si bude brát Nikolu k sobě vždy na jeden víkend za měsíc, díky své nové práci si byl ochoten a schopen dovolit platit Nikole tuhle delší cestu. Nikola za ním „*chtěla jezdit, on to chtěl taky*“ mluvila také o značném zlepšení jejich vztahu. „*Chvíli to trvalo, ale náš vztah se celkem zlepšil i jeho přítelkyně byla fajn. Vždycky jsme spolu něco podnikli a měla jsem tam i vlastní pokoj. Předtím na nic moc nebyl čas a doma bylo poslední měsíce celkem dusno.*“ Jen cesta z Čech do Rakouska se jí zdá „*trochu únavná*“.

Na rozdíl od vztahu s rodičem, s nímž respondenti žijí v jedné domácnosti, se styk s druhým rodičem buď úplně minimalizoval nebo probíhal v pravidelných intervalech se zájmem jak rodiče, tak dítěte. Nikdo nemluvil o tom, že by se jim za rodičem dojíždět nechtělo, spíše naopak. Při pravidelném dojíždění docházelo také ke zlepšení vzájemných vztahů.

6.2.1.3 Odloučení od přátel a známých

Všichni ti, kteří se přestěhovali ze svého původního bydliště na vzdálenější místo, zmínili také fakt, že se museli nějakou měrou potýkat s odloučením od svých přátel a známých. Konkrétně Hana o této zkušenosti nemluvila, domnívám se, že proto, že se stěhovala pouze v rámci jednoho města, a tudíž měla možnost udržovat kontakt.

Zdeněk popisoval, že za sebou musel zanechat své tři dobré kamarády, s kterými „*trávil spoustu času*“, podařilo se jim společně situaci však v rámci možností vyřešit tak, aby kontakt s nimi neztratil úplně. „*Podařilo se nám ale zaběhnout takový režim, že jako když jsem jel k tatovi, tož jsme se vždycky v pátek večer někde potkali, zašli někam posedět nebo něco podnikli. Ale je škoda, že už to pak nebylo takové, jako dřív.*“ Velmi silně vnímal také ztrátu psa, s nímž vyrůstal. Nemohli si jej do tak malého bytu vzít, a proto jej musel nechat u otce.

Pavel přišel o celou partu svých kamarádů, s kterými byl zvyklý trávit velké množství času. Najít nové přátele v místě nového bydliště se mu pak již nepodařilo. „*Nejsem typ, kterému by šlo se seznamovat a dýl (= později) by si našel jinou partu.*“

Nikole se za začátku dařilo udržovat kontakt se svými kamarádkami prostřednictvím sociálních sítí (*„S kamarádkama, co jsem tam měla, jsme si dlouho psaly přes facebook a tak, občas skypeovaly.“*), avšak i tento kontakt se vytratil. Protože se odstěhovala ze svého původního bydliště, kde nezůstal ani její otec a příbuzné tam neměli, neměla ani příležitost se tam vracet a s kamarádkami se setkat.

Petra sama sebe zhodnotila jako člověka, co *„nemá problém mezi lidmi zapadnout a všude se vecpe“*, což popisuje jako fakt, který jí příchod do nového místa velmi ulehčil. Zároveň však poměrně trefně popsala problém těch, kteří takto komunikativní nejsou. *„Nedokážu si představit, že bych byla samotář a pak mě někdo vytrhnul od všech, co znám, a hodil jako rybu do vody někam, kde neznám nikoho, žejo.“* Podařilo se jí také udržet pravidelný kontakt se svou nejlepší kamarádkou i přes vzdálenost asi 50 km, o které říká, že *„to nebylo zas tak daleko, aby se nemohly navštěvovat.“*

6.2.1.4 Změna prostředí a poměry nového bydlení

Se změnu bydliště se pojí také změna prostředí, v němž člověk žije. Jde třeba o přechod z domu do bytu, zmenšení prostoru, v němž člověk bydlí, ale také okolí bydliště.

Petra byla s novým bydlištěm spokojena. *„Nastěhovali jsme se do podobně velkého bytu, jako byl ten minulý, jen byl moderněji zařízený.“* I nové město zhodnotila jako lepší a hezčí k životu než to původní, pouze ji obtěžoval velký provoz pod okny, který jí ztěžoval spánek.

U Pavla sice došlo ke změně velikosti bytu, avšak tuto změnu příliš neřešil. *„Je to tam menší, ale svůj pokoj mám, a to mi stačí, zavřu se a neřeším. Ven moc nechodím“*

Okolí bydliště se značně změnilo například u respondenta Zdeňka, který celý život bydlel v domě s velkou zahradou na malé vesnici a přestěhoval se do stísněného bytu v rušné ulici. Tuto změnu dával najevo nejintenzivněji ze všech respondentů. Jako téměř v každé fázi našeho rozhovoru i zde vyjádřil nelibost nad umístěním bratra do jeho pokoje. *„Tož to byl fakt dost skok. Měli jsme fakt velký dům, zahradu se psem,*

bydleli jsme kousek od lesa. Měl jsem vlastní pokoj s vlastní koupelnou a vnitřní prostory byly fakt velké. A myčka, měli jsme myčku. Tu teď nemáme a fakt chybí. Jsme ve městě, kde to fakt moc nemusím a ten byt je celý velký pomalu jak můj bývalý pokoj, a to nemluvím o tom, že mám v pokoji ještě nasáčkovaného toho bratra.“

Změnu prostředí pak vnímají velmi intenzivně také Nikola s Hanou, které se obě musí nebo musely dělit o domácnost s někým dalším, kromě rodiče, příp. sourozenců. U Nikoly jde o nového partnera matky, který se k nim přistěhoval, u Hany pak šlo o její prarodiče, k nimž se přistěhovala ona s matkou.

K Nikole a její matce se po čase přistěhoval partner matky a stala se z nich tím rodina doplněná. (Matějček 1992: 171) Nový člen domácnosti tak svým nárokem na prostor zmenšil byt („*nasáčkoval se nám tam*“), který „*byl pro dvě tak akorát*.“ Pozitivně Nikola vnímá prostředí okolo domu, v němž byt je. *Super je, že máme u domu krásný park, tak jsem tam dost chodila si pročistit hlavu.* „*Jakožto člověk, který „má ke všem svým věcem dost citový vztah*“ nesla špatně fakt, že musela vyhodit množství svých věcí kvůli omezenějšímu prostoru.

Pro Hanu byla velmi náročné bydlení u prarodičů, kde „*byl ten prostor dost stísněnej*.“, a také se necítila komfortně, když musela používat stejné sociální zařízení jako oni, s ohledem na jejich věk. Dále mluvila o tom, že „*nemohli mít ani pokoj zařízenej podle sebe a všechno tam vypadalo předpotopně, babička si nenechala na nic šáhnout*.“ Pro ni osobně to bylo o to těžší, že se zajímá o interiérový design a ráda překomponovává prostor, v němž žije.

6.2.1.5 Změna školy, nový kolektiv

Pokud se rodič s dítětem přestěhuje dále od původního bydliště, je skoro jisté, že bude muset dítě také změnit školu a nastoupit do školy nové. Tuto zkušenost v rozhovorech popisují Pavel, Nikola a Zdeněk.

Na Pavla, jakožto nově příchozího v průběhu školního roku, zbylo ve třídě místo v první lavici před katedrou. „*To bylo fakt za trest. Byl jsem dost izolovaný*

z kolektivu...“ Zároveň se ale příliš nesnažil ale ani jsem se moc nesnažil, abych nebyl. Vždycky jsem se jen těšil až vypadnu, za chvíli odmaturuju a bude klid.“

Nikola měla problém mezi spolužáky zapadnout, dokonce „*se jí posmívali*“ a špatně to nesla. Popsala, že „*pro ni bylo těžké si tam vybudovat nějaké přátelské vztahy, strašně jí chyběli její kamarádi.*“ Později však do kolektivu zapadla a byla tam spokojená.

Pro Zdeňka byl přechod na novou školu nejjednodušší, ačkoliv „*se toho dost bál*“. Pomohl mu jeho známý, který byl shodou okolností ve stejné škole i stejné třídě. „*Na školu jsem měl vlastně strašně štěstí. Poslali mě do třídy, kde byl kluk, s kterým se znám z letních táborů a tož ten se mě tam jakože ujal. Dobrá náhoda. Bylo těžké přejít na novou školu a zvykat si úplně na jiné lidi, jiný systém, ale on mi to dost ulehčil.*“

6.2.1.6 Odlišná míra soukromí

Jedna ze zmiňovaných změn bylo také omezení soukromí v místě nového bydliště. Toto postihlo Zdeňka, Hanu a Nikolu.

Zdeněk přišel z velkého domu do malého bytu, kde k němu do pokoje matka nastěhovala také malého bratra. Doposud byl zvyklý mít velký pokoj, dokonce i koupelnu, sám pro sebe.

Hana se se svou matkou přistěhovala k rodičům matky, kde ji babička pořád hlídala, potkávala se s ní na každém kroku a neměla v bytě povoleno cokoliv měnit, a to ani ve vlastním pokoji.

K Nikole a její matce se po čase přistěhoval partner její matky. Nového člena domácnosti vnímala spíše jako cizího člověka, před kterým se nemůže chovat přirozeně, ale musí přizpůsobovat své zvyky, chování i míru upravenosti svého zevnějšku. „*Musím si dávat pozor, jak vypadám a co dělám. Ne že by... Je cizí. No prostě. Před cizími nemůžu nosit tepláky s dírou na zadku a rozčuch.*“

6.2.1.7 Nový partner rodiče ve sdílené domácnosti

Může se stát, že si rodič, s nímž adolescent žije, najde nového partnera a přivede jej do společné domácnosti, případně se i s dítětem přestěhuje do domácnosti tohoto

nového partnera. Z teoretických kapitol již můžeme říci, že související typ rodiny nazýváme rodinou doplněnou. O této konkrétní situaci vypráví Nikola. „(...) *to se k nám nastěhoval Radovan. Bylo to dost peklo. Jako vlastně... pořád asi trochu je. Ten byt byl dost malý i pro nás dvě a pak tam přibyl cizí chlap. Myslím si, že mi zkouší nahradit taťku. Jako strašně zuří vždycky, když o něm mluvím. Jakože o taťkovi. (...) Všude, kde jdu, tak je. Jako doma. Musím si dávat pozor, jak vypadám a co dělám. Ne že by... Je cizí. No prostě. Před cizími nemůžu nosit tepláky s dírou na zadku a rozčuch. (...) Mamka je furt s Radovanem a na mě nemá čas.*“ Nikola velmi pociťovala, že se v novém uspořádání nemůže chovat přirozeně, tak, jak by se normálně v domácím prostředí chovala.

Doplněná rodina může být zdrojem dalších problémů, zvláště pokud si nový partner rodiče a dítě rodiče nerozumí, a zároveň se musejí o pozornost rodiče dělit. Nikola zároveň popisuje situaci, kdy bere nového partnera matky jako cizího člověka, před kterým má pocit, že musí pořád hlídat ve svém projevu a oblékání, tak jako když je někde na veřejnosti.

6.2.2 Biologická rovina

V biologické rovině jde o celkový zdravotní stav člověka, postižení, nemoci, závislosti, kondice. V mém výzkumu jsem identifikovala poruchy spánku a jeho nedostatek a také závislosti, které jsem pod tuto kategorii zařadila.

6.2.2.1 Poruchy spánku a jeho nedostatek

Častý jev u respondentů doprovázející množství změn po přestěhování se je také problém se spaním. Adolescent pak spí nekvalitně, málo, nebo trvá množství času, než je schopen usnout. Spánek je přitom velmi důležitý pro každé vývojové období člověka.

Petra, která byla dříve zvyklá na to, že jsou oba její rodiče doma, se teď potýkala s novým prostředím, kde byl jen otec a ten se vracel každý den velmi pozdě v noci. „*Bylo to dost těžké. (...) Jsem jen ležela a hleděla do blba. Jakože na tom novém bytě. Bylo tam strašně prázdné a no... já to fakt nemám ráda. Takže jsem se trochu i bála a nemohla spát. Pod oknem pořád jezdily auta.*“

Může se také stát, že okolnosti neumožňují spát dostatečný počet hodin nebo adolescent sám a vědomě chodí spát nepřiměřeně pozdě, jako je tomu v případě Pavla. O Pavlovi mohu říci, že na mě působil velmi unaveným dojmem už u prvního kontaktu. *„Někdy nespím vůbec, radši pařím (hry na PC) a neřeším nic jiné.“*

Zdeněk měl omezenější možnost se pořádně vyspat než v bývalém domě, protože musel sdílet pokoj se svým malým bratrem a starat se o něj, zatímco dříve měl velký pokoj sám pro sebe. *„(...) tož jak tam furt brečel (malý bratr), už mě to fakt štvalo. V noci se člověk nevyspal, a ještě si musel hrát na chůvu.“*

6.2.2.2 Závislosti

Člověk potýkající se s náročnou životní situací se může uchýlit k nejrůznějším formám závislostí, ať už třeba z důvodů společenských, uklidňujících nebo ve snaze uniknout realitě. V mém výzkumu jde konkrétně o závislost na nikotinu u Hany, tedy kouření cigaret, a závislost na hraní počítačových her u Pavla.

Pavel, který se ve škole nezačlenil do kolektivu a nenašel si přátele, začal trávit veškerý svůj volný čas hraním počítačových her. *„Školu nějak přežiju. Dojdu domů, zapnu komp a začnu něco smažit. Někdy LoLko, někdy WoWko, CSko (= názvy multiplayerových online PC her). Nikdo mě tam nesoudí. Lidi jsou tam fajn. Z pokoje jdu jen občas pro jídlo, ale ani to mě moc nebere. (...) A pak ráno škola a zas znovu to samé. Nevadí mi to, hraju rád.“*

Bydlení s prarodiči bylo pro Hanu natolik náročným, že si později našla zálibu v kouření, jakožto prostředku, jak zmírnit stres. *„S babičkou se to nedalo vydržet, byla jak nějaký policejní pes. Prostě... pořád se všem vrtala, potřebovala všechno vědět. Tak jsem vždycky vypadla s partou, dala cígo a byl klid.“*

6.2.3 Psychologická rovina

Psychologická rovina zahrnuje chování a prožívání jedince, jeho osobnostní rysy, schopnost řešit problémy.

6.2.3.1 Úzkosti, deprese

Nikola popisuje, že pro ni byla celá situace ohledně stěhování a změn, které to přineslo, natolik náročnou, že musela navštívit doktora a byly jí předepsána antidepresiva. *„Bylo toho na mě fakt moc. Stěhování, škola, kde se mi nedařilo zapadnout, mamčin nový partner, taťka byl hodně daleko. V jednu dobu jsem měla předepsaná i nějaká antidepresiva. Asi to i pomáhala, ale cítila jsem se pak taková utlumená a bez energie.“*

6.2.3.2 Zášť vůči rodičům

Hana při našem rozhovoru také popisovala dle mého názoru silnou zášť vůči matce, vinila ji ze situace, do níž se dostaly a z problémů, které měly s babičkou. V rozhovoru to zaznělo hned několikrát, část již byla zmíněna v podkapitole výsledků výzkumu *„Názor na přestěhování se“* *„Dost jsme se hádaly. (...) Vyčítala jsem jí, že je to celé její chyba, že jsme se musely přestěhovat k babičce, že se k nám babička takhle chová. (...) Vyčítala jsem jí, že si nenašla lepší práci, jednou jsem jí vyčetla i to, že na mě otec kašle, a že je to určitě kvůli nim. Dost věcí jsem tehdy nemohla zkousnout a nešlo mi do hlavy, proč to tak musí být.“*

6.2.3.3 Sebepoškozování

U jednoho z respondentů/respondentek se po změnách souvisejících s přestěhováním se objevil také sklon k sebepoškozování ve formě řezání se žiletkou. Mluvil/a o tom, že už nevěděl/a, jak se se svými problémy jinak vypořádat a chtěl/a na vše přestat myslet. Pak zjistil/a, že mu fyzická bolest pomáhá překonávat bolest psychickou. Kvůli citlivé povaze takové informace zde záměrně neuvádím ani jméno konkrétního respondenta/respondentky.

„Začalo to být dost návykové. Když už jsem to nemohl/a vydržet, tak jsem prostě vzal žiletku a řízl/a. Fakt to pomáhá no. Na tu chvíli. Jen ty jizvy pak nejsou nic moc no. A časem toho pak lituju. Ale tehdy to jinak nešlo. Ono...už to byl asi takový zvyk.“

6.2.4 Spirituální rovina

Spirituální rovina vyjadřuje zejména vnitřní nastavení člověka, jeho víru a hodnoty. Je těžce identifikovatelná a zařadila jsem sem: narušení víry v rodinu.

6.2.4.1 Narušení víry v rodinu

Může se stát, že se důsledkem zkušeností a toho, čím si prošel, sníží nebo změní hodnota rodiny a kvůli její nefunkčnosti ji přestanou řadit mezi své cíle v životě mít někdy rodinu vlastní.

Petřin názor na rodinu hodně ovlivnilo, že musí kvůli řízením o výši výživného chodit na soudní líčení. *„Říkám si, jestli má vůbec smysl mít rodinu, když skoro žádná nefunguje, jak má. S tátou se máme dobře, ale to, co zažívám s mamkou a běhání po soudech bych nikomu nepřála. Fakt je to dost peklo a vysvětlujte všem, proč vám chodí obálky s červeným pruhem a proč vás viděli, jak jdete z budovy soudu“*

Zdeněk neviděl v novodobé rodině smysl, sám byl svědkem toho, jak může být nefunkční. Svou budoucnost viděl spíše v cestování po světě a užívání si života. *„Podle mě to v dnešní době nemá smysl. Mít rodinu jako. Nefunguje to a akorát s tím máte starosti. Mám pocit, že mi to přineslo víc škody než užítku.“*

6.3 Shrnutí výsledků výzkumu a jeho limity

V rámci výsledků svého výzkumu jsem pracovala se dvěma kategoriemi: proces stěhování se po rozvodu rodičů a dopad stěhování se po rozvodu rodičů na adolescenta.

V rámci procesu stěhování se jsem zjišťovala jeho příčiny se zřetelem na ty, které byly adolescentovy sděleny. Šlo zejména o ekonomické důvody, ale také potřeba emoční podpory blízkých a zvýšení vzdálenosti od bývalého partnera/partnerky z důvodu špatného zacházení. Respondenti se také vyjadřovali k tomu, jak moc s nimi rodiče otázku stěhování se řešili. Zatímco byli někteří postaveni před hotovou věc, jiní se mohli podílet i na volbě nového bydliště. Také se ukázalo, že respondenti, kteří se nemuseli stěhovat z ekonomických důvodů, měli pro volbu svých rodičů více pochopení. Zatímco ti, kteří se z ekonomických důvodů stěhovat museli, měli tendenci vyčítat jim, že se nepokusí vydělat víc peněz, najít jinou práci atp.

Ve druhé části jsem zkoumala dopad stěhování se na adolescenta, což je samo o sobě hlavním motivem mé práce. Tento dopad jsem pro větší přehlednost rozdělila dle dělení typického pro holistické nahlížení na klienta, a to do rovin: biologická, psychologická, spirituální a sociální. Všechny tyto roviny jsou vzájemně provázané,

avšak v rovině sociální se mi povedlo v rozhovorech identifikovat nejvíce. Respondenti se dle mého nejvíce potýkali s odloučením od druhého rodiče, změnou prostředí a poměrů místa, kde žijí, novou školou a tamním kolektivem a odloučením od svých blízkých. Mnohdy mělo stěhování také za následek změnu vzájemného vztahu s rodičem, s nímž sdílí domácnost, a to jak negativní, tak i pozitivní, kdy došlo ke zlepšení tohoto vztahu. S druhým rodičem se vídali buď v pravidelných intervalech a rádi nebo kontakt s nimi téměř ztratili. Nikola potkávala svou matku pouze na soudech o výživné, Hana vídala svého otce jen občas v ulicích a neměli se k sobě. Na zdraví a prožívání člověka se pak změna bydliště projevoval různě: úzkosti, sebepoškozování, výčitky vůči rodičům a časté hádky, poruchy spánku, někteří částečně ztratili zájem svou vlastní rodinu mít.

Jako začínající badatel jsem si vědoma limitů mého výzkumu, výzvou pro mě byla již jeho kvalitativní povaha a technika polostrukturovaného rozhovoru, jelikož neumím bezprostředně komunikovat s cizími lidmi. To se ale v průběhu zlepšilo. Šlo také o můj první realizovaný kvalitativní výzkum.

Další omezení spatřuji v tom, že se mi nepodařilo udělat rozhovor s někým, kdo by splňoval kritéria výzkumu a zároveň prošel osobním prožitkem střídavé péče. Tato data by mohla být pro výzkum zajímavá.

Ačkoliv si toho nejsem vědoma a snažila jsem se toho vyvarovat, je možné, že jsem se v nahlížení na data mohla uchýlit k deduktivním závěrům.

7 ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo s pomocí kvalitativního šetření na základě analýzy dat z polostrukturovaných rozhovorů zjistit, co se změnilo v životě adolescentů, kteří museli po rozvodu rodičů změnit bydliště. Dílčími cíli bylo zjistit, proč ke změně bydliště došlo a jak proces změny bydliště účastníci výzkumu prožívali. Hlavní cíl je pak tvořen dopady na adolescenta ve čtyřech rovinách: sociální, biologické, spirituální a psychologické. Domnívám se, že se mi stanovené cíle práce podařilo naplnit.

Výzkum je podložen teoreticko-konceptuální částí, která vznikla především studiem českých či přeložených publikací, relevantních zákonů a také anglicky psaných článků a výzkumů zabývajících se podobnými tématy jako ve své práci já. S ohledem na své studium jsem hledala také v rámci časopisu Sociální práce/Sociální práca, kde jsem našla pouze výzkum zabývající se výzkumem rozvodu z pohledu dítěte (Zierhutová, Mojžíšová 2006), změna bydliště po rozvodu se zde však nezohledňovala.

Teoreticko-konceptuální část je tvořena čtyřmi kapitolami, které jsou psány s cílem zasvětit čtenáře práce do problematiky funkčnosti rodin, rozvodů a adolescence, s ohledem na samotný výzkum a jeho lepší pochopení. Poslední teoretická kapitola je věnována relevantním zahraničním výzkumům a jejich zjištěním.

Metodologická část popisuje samotný výzkum – jeho cíl a dílčí cíle, výzkumné otázky, metodu a techniky. Je zde také reflektován samotný proces výzkumu a jeho etické aspekty. Poslední kapitola je věnována analýze dat z vlastního výzkumu, shrnutí jeho výsledků a reflexi vlastních limitů při tvorbě práce.

Výzkum přinesl zejména odpovědi na výzkumné otázky.

Zjistila jsem, že příčinami toho, že se museli respondenti přestěhovat, byly ekonomická situace, rodičova potřeba emocionální podpory, a také špatné zacházení jednoho rodiče vůči druhému a s tím související potřeba prohloubit vzdálenost mezi nimi. Ekonomické problémy zde byly vyjádřeny pobíráním rodičovského příspěvku jakožto základního nedostatečného příjmu, velkým vybaveným domem, jehož náklady nešly po rozdělení rodiny z výplaty pokrýt a také stěhováním se za lépe placenou práci.

Podobné důvody jsou patrné také v dalších výzkumech, které uvádím v kapitole 4. teoreticko-konceptuální části.

Prožívání celého procesu stěhování se respondenty se lišilo v závislosti na tom, jak je rodič v tomto procesu participoval. Hůře jej prožívali ti, které rodič postavil před hotovou věc a nechtěl znát jejich názor na situaci a také ti, jejichž rodič se chtěl stěhovat z ekonomických důvodů a úroveň bydlení byla zároveň znatelně snížena.

Zjištění dopadu stěhování se z místa bydliště na respondenta, který tvoří největší část mého výzkumu, bylo zároveň hlavním cílem mé práce. Výsledná zjištění byla kategorizována a následně sdružena do celků v rámci holistického přístupu nahlížení na člověka – to znamená do psychologické, sociální, spirituální a biologické roviny. V rámci sociální roviny jsem identifikovala změnu vztahu s rodičem, s nímž adolescent žije, a to jak pozitivní, tak negativní. Dále odloučení od druhého z rodičů a změnu vztahu s ním, odloučení od přátel a známých, změnu prostředí a odlišné poměry nového bydliště, změnu školy, odlišnou míru soukromí a v jednom případě také nového partnera rodiče ve sdílené domácnosti. V rámci psychologické roviny se někteří respondenti potýkali s úzkostmi, někdy i do takové úrovně, že byla předepsána antidepressiva. Objevilo se také sebepoškozování a velmi často určitá míra záště vůči rodičům. V biologické rovině šlo zejména o problémy se spánkem a jeho nedostatek, z různých důvodů – hluk, sdílený pokoj, strach, dobrovolné trávení času pro spánek jiným způsobem. Spirituální rovina v rámci mého výzkumu znamenala narušení víry v rodinu, kdy se někteří respondenti vyjádřili k tomu, že vlastní rodinu nechtějí, a že rodina jako taková v dnešní době nefunguje.

Dále mě ve výzkumu zaujalo, že respondenti, kteří se museli se svým rodičem odstěhovat, většinou dávají vše za vinu právě tomuto rodiči, ne tomu, který je „opustil“ a i jejich vzájemné vztahy se zhoršily, zatímco vztahy s druhým rodičem se naopak zlepšily. Jinak tomu bylo v případech, kdy se s nimi druhý rodič nestýkal, tehdy nastalo naopak konkrétně zlepšení Petřina vztahu s otcem, s nímž žila. Na Hanu neměl nezájem druhého rodiče vliv, předpokládám, že proto, že byla její situace zhoršena bydlením s prarodiči, se kterým se nikdy nesmířila a kladla jej za vinu právě matce. Tyto spojitosti se však bez podrobnějšího výzkumu nedají prokázat.

Věřím, že by tato práce mohla posloužit lidem, kteří ve svém zaměstnání pracují s dětmi, sociálním pracovníkům, zejména v poradenském procesu, a také laické veřejnosti – konkrétně například rodičům, kteří o přestěhování se s dětmi po rozvodu

uvažují. Domnívám se, že by měla být otázka stěhování s dítětem, zejména s dítětem s rozvedenými rodiči více diskutována a mělo by být více přihlíženo k dopadům, jaké na ně vytržení z přirozeného sociálního prostředí má. V České republice totiž dítě nemá, jak se proti tomuto rozhodnutí rodiče bránit a rozhodnutí je plně v kompetenci rodičů. Výzkumů zaměřujících se na toto téma v českém prostředí je nedostatek, otázka stěhování se po rozvodu je pouze ojediněle zmiňována v rámci některé z podkapitol.

Dle mého názoru jistě nasnadě výzkum rozsáhlejší, zaměřující se na všechny vývojové kategorie dětí a srovnání důsledků stěhování v těchto obdobích, doporučila bych jej zkušenějším výzkumníkům.

Ačkoliv jsem se ve své práci zaměřuji pouze na adolescenty, kteří se museli se svým rodičem po rozvodu přestěhovat z místa, kde doposud žili, důsledky by se daly zkoumat také u těch, jejichž jeden z rodičů se odstěhoval dál a ztížil tak vzájemný kontakt.

8 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

- ARNETT, J. 2000. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. [on-line]. Dostupné z:
http://homepages.utoledo.edu/mcaruso/aging/arnett_emerging.pdf. [cit. 17. 5 2017].
- BRAVER, S. a kol. 2003. "Relocation of Children After Divorce and Children's Best Interests: New Evidence and Legal Considerations," *Journal of Family Psychology*. 17(2): 206–219.
- COLOROSOVÁ, B. 2008. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar.
- ČSÚ. 2011. Nesezdaná soužití: hlavně ve velkých městech. [on-line]. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/a50041548c>. [posl. akt. nevedeno]. [cit. 29. 4. 2017].
- ČSÚ. 2015. Rozvody podle příčiny rozvratu manželství. [on-line]. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/documents/10180/32853351/13006716rc10.pdf/01135675-6529-4ad4-bbdf-1e54b85ff0a1?version=1.0>. [posl. akt. nevedeno]. [cit. 29. 4. 2017].
- ČSÚ. 2016. Pohyb obyvatelstva - rok 2016. [on-line]. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2016>. [posl. akt. 21. 3. 2017]. [cit. 29. 4. 2017].
- DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š. 2007. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- DUDOVÁ, R. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- DUNOVSKÝ, J. 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum.
- GINDES, M. 1998. „The Psychological Effect of Relocation for Children of Divorce.“ *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*. 15(1): 119-148.
- KELLY, J., LAMB, M. 2003. "Developmental Issues in Relocation Cases Involving Young Children: When, Whether, and How?," *Journal of Family Psychology*. 17(2): 193-205.

- KRAUS, B. 2014. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál.
- KOREJZOVÁ, J. 2016. Střídavá péče, školní docházka a vzdálenost bydlišť rodičů. [on-line]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/stridava-pece-skolni-dochazka-a-vzdalenost-bydlist-rodicu-103475.html>. [posl. akt. 20. 10. 2016]. [cit. 9. 5. 2017].
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- LOVASOVÁ, L. (Ed.). 2005. *Rodinné vztahy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí.
- MACEK, P. 2003. *Adolescence*. Praha: Portál
- MASÁKOVÁ, V. (Ed.). 2011. *Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí*. Praha: Sdružení Linka bezpečí.
- MATĚJČEK, Z. 1986. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- MATĚJČEK, Z. 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- MATĚJČEK, Z. 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. 1994. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén
- MATOUŠEK, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON.
- MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada
- National Legal Research Group. Custodial Parent's Reasons for Relocation. [on-line]. Dostupné z: <http://www.divorcesource.com/ds/relocation/custodial-parent-s-reasons-for-relocation-215.shtml>. [posl. akt. neuváděno]. [cit. 28. 5. 2017].
- NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. 2005. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada.

ŘEZNÍČEK, D. 2014. Střídavá péče ve světle současné judikatury. [on-line]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/stridava-pece-ve-svetle-soucasne-judikatury-96105.html>. [posl. akt. 18. 12. 2014]. [cit. 9. 5. 2017].

SATIROVÁ, V. 1994. *Kniha o rodině*. Praha: Práh.

SINGLY, F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

SMITH, H. 2004. *Děti a rozvod*. Praha: Portál

STRAUSS, A., CORBIN, J., (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a metody techniky zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané Ruce.

VÁGNEROVÁ, M. 2005. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum

Veřejný ochránce práv. 2014. Úprava styku obou rodičů s dítětem, spory mezi rodiči při jeho uskutečňování. [on-line]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/chcete-si-stezovat/zivotni-situace-problemy-a-jejich-reseni/uprava-styku-obou-rodicu-s-ditetem-spory-mezi-rodici-pri-jeho-uskutecnovani/>. [posl. akt. leden 2014]. [cit. 9. 5. 2017]

ZIERHUTOVÁ, J., MOJŽÍŠOVÁ, A. 2006. „Rozvod z pohledu dítěte.“ *Sociální práce/Sociální práca*. 6(2): 89-100.

Úmluva o právech dítěte 104/1991 Sb.

Nový občanský zákoník 89/2012 Sb.